

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Віра Пітель, Василь Пітель

**Орфографічно-пунктуаційний
та орфоепічний практикум з української мови**

Навчальний посібник

**Івано-Франківськ
2009**

УДК 811.161.2 – 003. 037

ББК 81.2 Ук

П 36

Пітель Віра. Орфографічно-пунктуаційний та орфоепічний практикум з української мови: навч. посіб. / Віра Пітель, Василь Пітель. – Івано-Франківськ: видавець Кушнір Г.М., 2009. – 101 с.

У посібнику подано матеріал для практичного опрацювання основних норм орфоепії, орфографії та пунктуації сучасної української літературної мови.

Книга містить тематично систематизований матеріал у вигляді тренувальних вправ і завдань різної складності, а також схем аналізів, тестових завдань для самоконтролю і текстів диктантів.

Для студентів-філологів та викладачів-словесників.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту філології (протокол № 8 від 25 травня 2009 р.).

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника В.В.Грещук.

Рецензенти:

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Венгринюк М.І.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Джочка І.Ф.

Зміст

Передмова.....	5
Практичне заняття №1. Орфоепія як наука про норми літературної вимови. Особливості сучасної української літературної вимови.....	6
Практичне заняття №2. Особливості сучасної української літературної вимови.....	9
Практичне заняття №3. Закони й засоби милозвучності української мови.....	12
Практичне заняття №4. Усунення збігів голосних і приголосних звуків як засіб милозвучності української мови. Орфоепічний аналіз слова.....	15
Практичне заняття №5. Історія, основні поняття та принципи української орфографії.....	19
Практичне заняття №6. Фонетика і правопис.....	23
Практичне заняття №7. Правопис голосних і приголосних звуків	27
Практичне заняття №8. Основні норми написання іменників і прикладок. Правопис власних назв та скорочених слів.....	31
Практичне заняття №9. Правопис прикметників, числівників та займенників.....	35
Практичне заняття №10. Написання форм дієслів та прислівників.....	38
Практичне заняття №11. Правопис службових частин мови та вигуків. Орфографічний аналіз слова.....	42
Практичне заняття №12. Розвиток, основні поняття та принципи української пунктуації. Розділові знаки в простому неускладненому реченні.....	45
Практичне заняття №13. Пунктуаційні знаки в простому ускладненому реченні.....	49
Практичне заняття №14. Розділові знаки в простому ускладненому реченні. Пунктуаційний аналіз простого речення.....	54
Практичне заняття №15. Розділові знаки в складних реченнях. Пунктуаційний аналіз складного речення.....	60
Практичне заняття №16. Розділові знаки в реченнях із прямою, непрямою і невластивою прямою мовою, репліками та цитатами. Пунктуаційний аналіз таких речень.....	64

Схеми орфоепічного, орфографічного та пунктуаційного аналізів.....	68
Схема орфоепічного аналізу слова.....	68
Схема орфографічного аналізу слова.....	68
Схема пунктуаційного аналізу простого речення.....	69
Схема пунктуаційного аналізу складного речення.....	70
Схема пунктуаційного аналізу складної синтаксичної конструкції.....	71
Схема пунктуаційного аналізу речень із прямою мовою, репліками та цитатами.....	73
Тестові завдання для самоконтролю.....	75
Орфоепія.....	75
Орфографія.....	80
Пунктуація.....	84
Словникові диктанти.....	90
Тексти для диктантів	93

Передмова

Запропонований посібник передбачає систематизацію, закріплення й удосконалення знань з орфоепії, орфографії та пунктуації, підготовку студентів до сприймання різних лінгвістичних дисциплін. Він розроблений для вивчення курсу "Орфографічно-пунктуаційний та орфоепічний практикум української мови". Це і зумовлює специфіку побудови посібника: у ньому подано плани практичних занять з даної дисципліни, список рекомендованої літератури до кожної теми і завдання для самостійного виконання. Далі під рубрикою "Аудиторні завдання" вміщено усні й письмові вправи, які виконуватимуться на практичних заняттях і сприятимуть виробленню навичок грамотного письма й усного мовлення. Вправи спрямовані на практичне застосування здобутих знань про основні орфоепічні, орфографічні та пунктуаційні норми; виявлення, аналіз, диференціювання і виправлення мовленнєвих помилок; редагування й переклад текстів з усуненням мовних огріхів; здійснення фонетичного запису слів; характеристику мовних одиниць за схемами орфоепічного, орфографічного та пунктуаційного аналізів. Виконання окремих вправ потребує роботи зі словниками та іншою довідковою літературою, що призводить до вироблення звички працювати з науковими джерелами. Частина завдань має творчий характер і тому сприятиме вдосконаленню зв'язного мовлення студентів.

Наприкінці посібника подано схеми орфоепічного, орфографічного й пунктуаційного аналізів, тестові завдання для самоконтролю та диктанти.

Посібник написано відповідно до чинної програми з української мови для вищих навчальних закладів.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №1

ОРФОЕПІЯ ЯК НАУКА ПРО НОРМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВИМОВИ. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВИМОВИ

1. Предмет і завдання орфоєпії.
2. Суспільне значення орфоєпічних норм.
3. Причини порушення літературної вимови.
4. Особливості вимови голосних звуків.
5. Вимова приголосних звуків та звукосполучень.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – С. 111 – 126.
2. Сучасна українська мова: підруч. / за ред. О. Д. Пономарева. – К. : Либідь, 1997. – С. 22 – 25.
3. Козачук Г. О. Практичний курс української мови: навч. посіб. / Г. О. Козачук, Н. Г. Шкурятяна. – К. : Вища школа, 1994. – С. 18 – 27.
4. Сучасна українська літературна мова: підруч. / за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2003. – С. 84 – 89.
5. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / [О. М. Пазяк, О. А. Сербенська, М. І. Фурдуй, Л. Ю. Шевченко]. – К. : Либідь, 2000. – С. 113 – 116.
6. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 61 – 64.
7. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 52 – 56.
8. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – С. 142 – 151.

Завдання:

1. Погрупуйте слова за такими позиціями: а) дзвінкий у кінці слова; б) глухий у кінці слова; в) дзвінкий перед глухим; г) глухий перед дзвінким; ґ) глухий перед сонорним. З'ясуйте вимову глухих і дзвінких звуків.

Стежка, ніж, садки, просьба, спосіб, дубки, боротьба, розкажи, розпиши, вокзал, Чіпка, вогкий, зціплював, зчервонила, кігті, наш брат, лічба, казка, з хати, срібло, хмара.

2. Зробіть фонетичний запис наведених слів, поясніть їх вимову.

Зважся, дивуєшся, принісши, вивізши, зшити, зжовкнути, розжувати, відступ, відзнака, підживити, відчистити, братство, коритце, квітчати, коротшати, сміється, яєчня.

Аудиторні завдання:

1. Прочитайте речення, дотримуючись правил літературної вимови. Поясніть вимову ненаголошених [e], [u], [o].

Справді, гори, що темніли геть навколо затоки, ставали наче прозорі, немов сотні яких ясних віконців одчинялось і крізь них ясніло живе золото (Леся Українка). Микола, увійшовши в клуню, довго любувався вистояними дзвінками стовбурами груш (М.Стельмах). Не боїться любов розлуки, не дається печалі в руки, синім зором зорить у далі, хоч за це й не дають медалі (А.Малишко).

2. Зробіть фонетичний запис наведених слів. Поясніть різницю у вимові звуків, позначених літерою *в*.

Лив, вночі, вогонь, знав, вік, повітка, робив, вовк, шовк, Київ, півметра, ховати, військо, сова.

3. З'ясуйте різницю у вимові звуків, позначених літерою *й*.

Йшов, піймав, Йосип, наймення, йоги, гай, мільйон, давай, знайшов, кайдани, найдовший.

4. Запишіть слова фонетичною транскрипцією, поясніть розмежування африкат [дж], [дз] та буквосполучень *дж*, *дз*.

Кукурудза, віджимати, джаз, пробуджуватися, народження, відзвук, підземний, дзвін, середземний.

5. Підкресліть слова, у яких усі приголосні вимовляються твердо.

Сіль, руда, буття, сік, в'яз, теля, пісня, вія, йога, розум, академія, щастя, любов, майстер, село.

6. Прочитайте текст за правилами української орфоєпії. Випишіть слова, у яких вимова не збігається з написанням.

Голубів лиман, заросле озерце і коротке гирло до річки (І.Досвітній). З неба, як розтоплене золото, ллється на землю блискучий світ сонця... Легко трепоче його серце (Панас Мирний). Бери той скарб собі і не давай на злам: і цвіт, і пісні згук, і щебет немовляти, ще виросте мале, ще вилетить із хати, і землю завітча людським своїм ім'ям (А.Малишко). Якби пожар був, ви давно б на ньому руки гріли. За вікном стояла місячна ніч (М.Стельмах). Десь надходила весна. Розкажи, розкажи мені поле: чого рідко ростуть колосочки? (П.Тичина). Обкурений снігом, як вершник, обсмалений вогнями вітрів, поїзд повільно підійшов до перону (Іван Ле). У гаях прокинулись птахи, і від тих співів дзвеніло повітря (П.Панч). Ми вкупочці колись росли, маленькими собі любились (Т.Шевченко). По обіді загадала Кайдашиха невістці насіяти борошна (І.Нечуй-Левицький). Раптом дівчина одірвалася від юнака і з плачем кинулася стежкою з полянки (Л.Сеник).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВИМОВИ

1. Вимова слів іншомовного походження та аббревіатур.
2. Словесний та логічний наголос. Специфіка наголошування слів в українській мові.
3. Основний і побічний наголос. Подвійне наголошування слів.
4. Акцентуаційні норми сучасної української літературної мови.

Основна література:

1. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К. : Радянська школа, 1984. – 160 с.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – С. 51 – 54, 126 – 128, 130 – 135.
3. Козачук Г.О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С.16 – 17, 64 – 65.
4. Сучасна українська мова: підруч. / за ред. О. Д. Пономарева. – К. : Либідь, 1997. – С. 24.
5. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 56 – 57.
6. Сучасна українська літературна мова: підруч. / за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2003. – С.100 – 101.
7. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посіб. / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003. – С. 374 – 376, 391 – 393.
8. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К. : Наукова думка, 2003. – 320 с.
9. Головащук С.І. Складні випадки наголошення: словник-довідник / С. І. Головащук – К. : Либідь, 1995. – 192 с.

10. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – С.136 – 141, 152 – 153.

Додаткова література:

1. Тоцька Н. І. Побічний наголос в українській мові / Н. І. Тоцька, О. В. Кононенко // Українське мовознавство. – 1987. – Вип. 14. – С. 38 – 44.

2. Мацьків П. В. Наголос і морфемна структура іменника / П. В. Мацьків // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 34 – 40.

3. Караванський С. Ще про "помилковий" наголос / С. Караванський // Секрети української мови. – К. : УКСП "Кобза", 1994. – С. 27 – 28.

4. Пристай Б. Подвійне наголошення слів / Б. Пристай // Урок української. – 1999. – № 7 – 8. – С. 34 – 35.

Завдання:

1. Опрацювати: Пономарів О. Мовностилістичні поради. Наголос / О. Пономарів // Урок української. – 2000. – № 9. – С. 27 – 28.

2. Використовуючи орфоепічний словник, правильно розставте наголос у поданих словах.

Дрова, кропива, килим, новина, покаєння, удев'ятеро, речовина, феномен, осока, циган, дочка, середина, український, чотирнадцять, листопад, каталог, квартал, подруга, асиметрія, новий, вітчим, олень.

3. Підкресліть слова з подвійним наголошенням.

Вимога, справіку, весняний, брова, йдемо, алфавіт, фартух, маляр.

Аудиторні завдання:

1. Підкресліть аббревіатури, які вимовляються за звуками. Зробіть фонетичний запис усіх слів.

Міськвно, ПТУ, МВС, ООН, Т-35, БЮТ, СПУ, вуз, Нацбанк.

2. Запишіть слова іншомовного походження фонетичною транскрипцією. Прочитайте їх, дотримуючись правил української орфоепії.

Ад/ютант, б/юджет, вар/єте, грав/юра, кон/юнктивіт, прем/єр, кап/юшон, п/юре, комуна, контузія, джаз, джем, туристський, дилетантство, абстрактний, магістр, патріарх, екзамен, поетичний.

3. Придумайте речення, у якому залежно від місця логічного наголосу можна було б виділити з метою семантичного посилення: а) час дії, б) виконавця дії, в) причину дії, г) дію, г) місце дії. Прочитайте це речення, змінюючи розташування логічного наголосу за наведеними вище позиціями.

4. У поданих словах визначте основний і побічний наголоси.

Автобіографія, видозмінення, довготривалий, аеровокзал, далекосяжний, сільськогосподарський, високооплачуваний, іконостас.

5. Поставте складні займенники **хто-небудь**, **що-небудь** у родовому відмінку з прийменником і без нього. Визначте наголос займенників.

6. Підкресліть слова, у яких від зміни наголосу залежить їх лексичне значення.

Мила, руки, мука, бал, коса, приклад, атлас, замок, також, весняний, зерно, кропива, лупа, олень, землі.

7. Поясніть норми наголошування в наведених словах.

Договір, зачин, усмішка, читання, ластівки, писанки, родички, сусідки, рукопис, гуртожиток, життєпис, лісостеп, пішохід, кілометр, міліметр, термометр, спідометр, вузький, легкий, вузько, ново, легко, мене (запросили), його (зустріли), до мене, до нього, без чогось, на кого, того що, тому що, для того щоб, на тому, одинадцять, пишу, сиджу, ношу, можу, буду, стану, привезете, принесе, прийдеш, прийдуть, вести, нести, плести, брести, блакитно-зелений.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №3

ЗАКОНИ Й ЗАСОБИ МИЛОЗВУЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Основні закони евфонії української мови.
2. Уникнення збігу однакових звуків (звукосполучень) на межі слів.
3. Усунення невиправданого повторення однакових або близьких за вимовою звуків, звукосполучень та слів. Багатство мовлення.
4. Уникнення римування слів у прозі.
5. Спрощення в групах приголосних.

Основна література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – С. 126, 127, 129.
2. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-е вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 76 – 77, 79 – 80.
3. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 147 – 148.
4. Сучасна українська літературна мова: підруч. / за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2003. – С. 38 – 39.
5. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 24 – 25.

Додаткова література:

1. Огієнко І. Наочна таблиця милозвучності української мови / І. Огієнко // Дивослово. – 1996. – № 5 – 6.
2. Шиприкевич В. В. Евфонічні засоби української мови / В. В. Шиприкевич // Рідне слово. – Вип. 8. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 69 – 75.

Завдання:

1. Знайдіть порушення орфоепічних норм у поданих реченнях, правильно відредагуйте їх.

Праця різних працівників розрізняється за якістю. Промовистою мовою плакат дивився на нас. Можливо, ви зможете це пояснити. У цьому творі зображено образ природи. Письменник за своє життя написав три повісті та два романи. Жінка жалісно поглянула на нього. Мені ж доведеться також туди поїхати.

2. Використовуючи орфоепічний словник, запишіть слова в три колонки: 1) ті, у яких спрощення відбувається і у вимові, і на письмі; 2) ті, у яких спрощення спостерігається тільки у вимові; 3) ті, які не зазнають спрощення.

Чесний, тижневий, кістлявий, корисний, улесливий, зап'ястний, баластний, серце, туристський, дилетантство, абстрактний, тиснути, пестливий, хвастнути, хвастливий, щасливий, шістнадцять, хворостняк, магістр, об'їзний, шістдесят, шістсот, вискнути, випускний, рискнути.

Аудиторні завдання:

1. Відредагуйте подані сполучення лексем так, щоб не виникало збігу однакових звуків на межі слів.

Прочитайте тексти; ці цінні книги; велика кав'ярня; водій дійсно спізнився; був вітер; це була лагідна осінь; Наталка палко кохає.

2. Знайдіть і усуньте порушення милозвучності мови, пов'язані з невинуватим повторенням однакових або близьких за вимовою звуків, звукосполучень та слів.

Це почесне звання присвоєно артисту обласного театру Михайлу Ткаченку. Він мріє побачитися з коханою дівчиною. Вона ладна відмовитися від свого щастя, тільки щоб він був щасливим. У пісні, яку співає виконавець, оспівується вірність, закоханість та щирість. Школярів попросили прибрати шкільний двір. Вона – роботяща, щира дівчина.

3. Відредагуйте речення, усунувши римування слів у прозі.

Основна тема цієї поеми – історичне минуле України. Зазнавши на чужині недолі, їй хотілося для своєї дитини кращої долі. Він додому ніколи не барився, однак завжди вдома сварився зі своєю дружиною. Любов людини до Батьківщини у всі часи привертала увагу поетів.

4. Перекладіть на українську мову. Виправте усі порушення милозвучності, які виникнуть під час перекладу.

За холмами глухо прогремел гром, подуло свежестью (А.Чехов). Пестренький цыпленок, попискивая, бродил по подоконнику, стучал клювом в стекла, ловя мух, а она сидела на нарах, качала люльку и жалким, дрожащим голосом пела старинную колыбельную песню... (І.Бунін). Італіянец при сем случае обнаружил такую дикую жадность, такую простодушную любовь к прибыли, что он опротивел Чарскому, который поспешил его оставить, чтобы не совсем утратить чувство восхищения, произведенное в нем блестящим импровизатором (О.Пушкін).

5. Чи є виправданим використання авторами наведених речень повторення однакових або близьких за вимовою звуків, звукосполучень та слів? Які функції в художніх текстах відіграють такі повтори?

Пришерхла тиша – сіра миша – У жовто-білих комишах, І сизий цап – іранський шах – Пришерхлу тишу тихо лиже (М. Вінграновський). Осінній день, осінній день, осінній! О синій день, о синій день, о синій! Осанна осені, о сум! Осанна! Невже це осінь, осінь, о! – та сама (Л.Костенко); Жити для себе самого, з самим собою, самому в собі! (І.Франко). Самовитіє самота, сумовитіє найсамотніша (І.Римарук); Залебедій до мене лебедивом (В.Коломієць); Журавлі журавлять (Б.Томенчук).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №4

УСУНЕННЯ ЗБІГІВ ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ ЯК ЗАСІБ МИЛОЗВУЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. ОРФОЕПІЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА

1. Чергування *у-в, і-й*.
2. Вживання голосних звуків у кінці деяких префіксів, прийменників та прислівників.
3. Вибір форм дієслів на *-ся, -сь* і часток *би, же* або *б, ж*.
4. Закономірності використання компонентів *дво-/двох-, три-/трьох-, чотири-/чотирьох-* як першої частини складних слів.
5. Схема орфоепічного аналізу слова.

Основна література:

1. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-е вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 76 – 78.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – С. 128 – 130.
3. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 145 – 147.
4. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 16 – 19, 36.
5. Шиприкевич В. В. Евфонічні засоби української мови / В. В. Шиприкевич // Рідне слово. – Вип. 8. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 69 – 75.
6. Козачук Г. О. Практичний курс української мови: навч. посіб. / Г. О. Козачук, Н. Г. Шкурятяна. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 1994. – С. 87 – 91.
7. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – С. 151 – 152.
8. Лінгвістичний аналіз: Практикум: навч. посіб. / за ред. Г. Р. Передрій. – К. : Видавничий центр "Академія", 2005. – С. 18 – 20.

Додаткова література:

Караванський С. Не всі звуки даються в руки / С.Караванський // Секрети української мови. – К. : УКСП "Кобза", 1994. – С.10 – 11.

Завдання:

1. Опрацювати: Мовчун Л. Значеннєві межі варіювання прийменника-префікса в (у) / Л. Мовчун // ДивоСлово. –1999 (квітень). – №4. – С. 6 – 8.

2. Випишіть з художньої літератури (прози) речення, у яких порушення були б пов'язані:

а) з чергуванням **у-в, і-й** (4 приклади);

б) з уживанням прийменників **з-із-зі (зо)** (4 приклади);

в) з вибором форм дієслів на **-ся, -сь** і часток **би, же / б, ж** (6 прикладів).

Аудиторні завдання:

1. Випишіть речення, у яких є порушення чергувань **у-в, і-й, з-із-зі (зо)**. Обґрунтуйте свій вибір.

Несподівано трапилась пригода, що сколошкала усе циганське кодро. Соломія почувала невизрачну тривогу. Ноги в неї тремтіли. Весело з тріском палає в печі сухий комиш і гоготить у комині. В одчинені вікна й двері, на довгу з колонками веранду так і тислась ясна блакить моря, в нескінченність продовжена блакитним небом. Синє море хвилювалось і кипіло на березі піною. Прибій за яких півгодини перескакував уже через каміння, заливав прибережну дорогу і підбирався до мішків з сіллю. Криві стежки вились по каменистій спадині, щезали на покрівлях. В глибоких полинах, зелених од винограду і повних синьої мли, тіснились кам'яні громади, рожеві од вечірнього сонця або синіючі густим бором (за М. Коцюбинським).

2. Перепишіть, добираючи з дужок той варіант, який відповідає нормам орфопії:

а) і (у, в) тихому хуторі; темно (у, в) хвої; (У, В) затінку спокійно; (У, В) озері прохолодно; багатий (у, в)рожай; світло (у, в)

акваріумі; (І,Й) (у, в) німотних обрисах, (у, в) гіллі вчувалась тривога; Остап (і, й) Марія; Ольга (і, й) Андрій; Оксана (і, й) Кирило; Оксана (і, й) Ярослав; (І, Й) сонце, (і, й) вітер не давали спокою;

б) мов (з, із) сонця виплетені; оцінка (з, із) математики; (З, Із) його приїздом; заміс (з, із) тіста; (з, із) шовку; бере (з, із, зі) стола; (з, із, зі) школи; заборгував (з, зі, зо) дві сотні; знайшов (з, зі, зо) три десятка золотих монет; повертався (з, зі, зо) мною; повертався (з, зі, зо) Львова;

в) намагаю(-сь, -ся) описати; зустріли(-сь, -ся) всі; зустріли(-сь, -ся) усі; прочитав (б, би); прочитала (б, би); тому (ж, же); казав (ж, же); (чотири-, чотирьох-) актний, (дво-, двох-)тисячний, (три-, трьох-) ярусний, (чотири-, чотирьох-) осьовий; (від-, віді-) рвати, (від-, віді-) різати, (перед, переді) мною, (перед, переді) тобою, (знов, знову) прийшов, (знов, знову) обіцяв, (пізніш, пізніше) зрозумів, (пізніш, пізніше) обізвався, учила(-сь, -ся) читати.

3. Складіть речення з наведеними сполученнями слів так, щоб в одних випадках вживався сполучник *і*, а в інших – *й*.

Дні (і, й) ночі, батьки (і, й) діти, війна (і, й) мир.

4. Поясніть значення наведених слів, складіть з ними речення.

Вдача – удача, вклад – уклад, вникати – уникати, вправа – управа, вступ – уступ.

5. Підкресліть слова, у яких можливе чергування *у-в*, *і-й*.

Ввібрати, утопія, вглиб, умирущий, удержавлений, уярмити, урізати, урізок, уколоти, укол, вдача, уникати, врожай, вклад, Владивосток, вправа, весь, вступ, учитель, Україна, всувний, Удовиченко, Урал, узбережжя, вже, йти, істина, йдеться, ймовірний, іронічний, йтисся, імення.

6. Виділіть неправильне вживання прийменників та сполучників. З'ясуйте, чи завжди в поетичних текстах такі порушення є невмотивованими.

Крадькома двері шарпає тихо лихо. Одним пальчиком в двері постука розлука. В двері грюка до сьомого поту турбота. Всі замки відкрива без вагання братання. Входить в хату упевнено й щиро віра.

А кохання дверей не питає – влітає (М.Нагнибіда). Летять вони, неласкані, незаймані, в розгоні мрій, не випитих ніким (М.Вінграновський). Моє щастя – Вітчизни простори, оповиті і сонцем, і хмелем, й зерном (М.Стельмах). Зотліла сутність – профіль порожнечі. Скотився передчасно згріклий сум із віч (О.Тебешевська). У правди заболіла голова од часнику, політики й гудрону. Із правдою розлучені слова кудись біжать по сірому перону (Л.Костенко).

7. Зробіть орфоепічний аналіз наведених слів.

Діжка, сміється, джміль, шовк, розпитати, лічба, запитання, байдуже, високогірний, синьо-жовтий.

8. Перекладаючи, простежте реалізацію законів милозвучності в українській мові.

Казалось, тихо звучали **и** чаровали слух не птицы, не насекомые, а звезды...(А.Чехов). Совсем посерела его борода, поредели, приобрели железный цвет его причесанные на прямой ряд, завивавшиеся на концах волосы, потемнело **и** еще худее стало широкое **в** скулах лицо... (И.Бунин). **В** сенях пахло свежими яблоками (Л.Толстой). **В** воздухе *уже* не так сильно пахло, – **в** нем снова как будто разливалась сырость (І.Тургенєв). Озабоченный итальянец не заметил этой перемены и проводил его по коридору и по лестнице с глубокими поклонами и уверениями в вечной благодарности (О.Пушкін).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №5

ІСТОРІЯ, ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОЇ ОРФОГРАФІЇ

1. Орфографія як система загальноприйнятих правил написання слів.
2. Принципи українського правопису.
3. Поняття *орфографічна норма*, *орфографічне правило*, *орфограма*. Буквені та небуквені орфограми. Перелік основних орфограм.
4. Історія становлення української орфографії.
5. Найсуттєвіші зміни в українському правописі 1993р. Найновіші правописні пропозиції.

Основна література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – С. 162 – 194.
2. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-те вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 7 – 8.
3. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-те вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 94 – 96.
4. Сучасна українська літературна мова: підруч. / за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2003. – С. 105 – 108.
5. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Вища школа, 2006. – С. 15 – 18.
6. Глазова О. П. Українська орфографія: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2008. – С. 3 – 6.
7. Козачук Г. О. Практичний курс української мови: навч. посіб. / Г. О. Козачук, Н. Г. Шкурятяна. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 1994. – С. 113 – 118.
8. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 115 – 118.

Додаткова література:

1. Німчук В. В. Проблеми українського правопису ХХ – ХХІ ст. / В. В. Німчук. – К., 2002.

2. Бурячок А. А. Про концепцію нової (остаточної) редакції українського правопису / А. А. Бурячок // Мовознавство. – 1995. – №1. – С. 16 – 19.

3. Скиньмо чужі правописні кайдани. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2001. – 64 с.

4. Рибалко К. Коло має бути розірвано... / К. Рибалко, О. Рибалко // Дивослово. – 2001. – № 3. – С. 22 – 25; № 4. – С. 27 – 33.

Завдання:

1. Опрацювати: Список слів з літерою г // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 11.

2. Проаналізуйте будь-які п'ять правил нового видання "Українського правопису". Встановіть, які принципи орфографії вони ілюструють.

3. Подумайте, як би писалися наведені слова, якби українська орфографія керувалася в цих випадках морфологічним принципом.

Убозтво, щасливий, об'їзний, корисний, товариський, товариство, паризький, серце, кріпацтво, вищий, дорожчий, важче, вужчий.

Аудиторні завдання:

1. Перепишіть, вставивши літери г або ґ:

а) у загальних назвах: а...ресія, ...ніт (у лампі), ...азета, ...енетика, лін...вістика, ...ирли...а, ...рати (дієслово), ...рати (іменник), ...умус, ма...азин, а...рус, ...лей, ...ринджоли, ...андж, ...атунок, мі...рація, ...рандіозний, ...о...ель-мо...ель, ...азда, ..умка, ...рунт, ...уля;

б) у власних назвах: ...аага, ...егель, Ан...лія, ...омер, ...ала...ан, ...удзь, ...данськ, ...ренландія, ...ібралтар, ...арібальді, ...ете.

2. У яких словах підкреслено небуквені орфограми? Які ви знаєте типи небуквених орфограм?

Під_час, з_понад, Ліс, військовополонений, будь_що_будь, перо, лічба, по_перше, в_гору.

3. Випишіть слова, у яких є порушення фонетичного принципу правопису.

Зима, зими, кожух, корова, багато, випускний, хвастнути, сміється, сонячний, казка, каска, з клуні, шістнадцять, шістсот, хворостняк, приніши, кіно, студентський, слово, музика, легко, срібло, боротьба, зап'ястний, пестливий, магістр, щасливий, вискнути.

4. Поясніть застосування морфологічного принципу правопису:

а) у префіксах і прийменниках: безпритульний, безкоштовний, зшити, зчорнити, з Києва, із шовку;

б) у коренях: веселий, степи, широкий, голубка, тримати, просьба, виріши;

в) у суфіксах: вариво, ріднесенький.

5. Підкресліть ті з виділених орфограм, які відповідають традиційному принципу нашого правопису.

Їсти, леміш, зима, щавель, кшшеня, світає, Голландія, спитати, дзвіниця, джаз, на зло, дьогтю, щиро, житній, лопух, прекрасний, Лев, козацький, Чикаго, піч, Грімм, врешті_решт, прибути, навесні, підживити.

6. Складіть речення з наведеними словами. За яким принципом української орфографії вони розрізняються?

Чимало – чи мало, Земля – земля, Лис – лис, напам'ять – на пам'ять, всередині – в середині, вперше – в перше, нащо – на що, неволя – не воля.

7. Поясніть, за яким принципом правопису написано виділені орфограми. Сформулюйте правила їх уживання.

Женитися, качан, паризький, весна, голубка, горіння, якір, лев, в купі, вкупі, *щ*едрість, Чилі, Дідро, Міссісіпі, не воля, неволя, пліч-о-пліч, пшеничний, чесний, сила, сказати, зілля, село, сільський, роман, Роман.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №6

ФОНЕТИКА І ПРАВОПИС

1. Правила вживання апострофа.
2. Написання **ь** та сполучень **йо,ьо**.
3. Правопис іншомовних слів.
4. Подвоєння букв на позначення подовження і збігу приголосних.
5. Правила переносу слів.

Основна література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 9 – 10, 20 – 22, 25 – 27, 71 – 72, 118 – 125, 136.
2. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-те вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 15 – 16, 32 – 50, 66 – 69.
3. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-те вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 128 – 130.
4. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 45 – 56, 91 – 103.
5. Глазова О. П. Українська орфографія: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2008. – С. 23 – 24, 39 – 46, 58 – 81, 111 – 137.
6. Дудка О. О. Українська мова: довідник / О. О. Дудка, Л. А. Шевелєва. – Х. : Веста : Видавництво "Ранок", 2006. – С. 52 – 58.
7. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / [уклад. і гол. ред. Бусел В. Т.]. – К.: Ірпінь: Перун, 2003. – 896 с.
8. Головащук С. Правописний словник / С. Головащук. – К. : А.С.К., 1999. – 607 с.
9. Івченко А. О. Орфографічний словник української мови / А. О. Івченко. – Х. : Фоліо, 2001. – 527 с.

Додаткова література:

Чак Є. Складні випадки правопису та слововживання / Є. Чак.
– К. : А.С.К., 1998. – 271 с.

Завдання:

1. Перепишіть, вставляючи пропущені орфограми. Поясніть вживання літер **и-і** в словах іншомовного походження.

Мекс...ка, д...зель, Д...зель, бравіс...мо, піаніс..мо, акс...ома, в...мпел, сп...рт, дез...нформація, к...нджал, Ч...каго, Ваш...нгтон, Лейпц..г, фортис..мо, сувен...р, елікс...р, Алж...р, дж..гіт, д..ректор, з...гзаг, дж...нси, с...луєт, б...нт, Кр...т, Пар...ж.

2. Використовуючи словник іншомовних слів, поясніть невідомі значення лексем. У першу колонку запишіть слова, у яких відбувається подвоєння приголосних, а в іншу ті, у яких такого подвоєння немає.

Барок...о, беладон...а, інтермец...о, коміс...ія, лібрет...о, ван...а, мадон...а, шас...і, піц...а, мул...а, мір...а (ароматична смола), мір...а (одиниця виміру), дур...а (вид рослин), бул...а (документ, скріплений печаткою), бул...а (особова форма дієслова бути), біл...ь (законопроект), біл...ь (відчуття фізичного або душевного страждання), ім...іграція, ем...іграція, хоб...і, Гол...андія, ахіл...есова п'ята, Мек...а, бон...а (вихователька малих дітей), бон...а (грошова одиниця), віл...а.

Аудиторні завдання:

1. У першу колонку запишіть слова, у яких є апостроф, а в другу ті, які вживаються без апострофа. Поясніть їх правопис.

Сузір'я, р'ясно, матір'ю, голуб'я, п'ють, В'ячеслав, Св'ятослав, Лук'ян, під'їхати, з'юрмитися, дит'ясла, пів'яблука, пів'огірка, пів'карбованця, пів'місяця, зв'язати, пів'Європи, торф'яний, черв'як, верб'я, арф'яний, різдв'яний, мавп'ячий, прем'єра, ін'єкція, Х'юстон, ф'юзеляж, Г'юго, к'юре, кон'юнктивіт, інтерв'ю, М'юнхен, б'язь, деб'ют, Солов'йов, інтер'єр, Жанна Д'Арк, Шон О'Кейсі.

2. Перепишіть слова. Вставте, де потрібно, орфограми **йо,ьо**. Обґрунтуйте написання.

Кур...оз, дружн...го, заво...ваного, с...мий, втр...х, ма...вий, поет Гі...м Аполлінер, в...кати, міль...н, ц...го, сер...зний, с...годні.

3. Перепишіть, вставляючи, де треба, м'який знак.

І знову теплі пал...ці сонця хвилюють... радісний бузок (В.Гнатюк). Ми мостимо дороги людям грядущих золотих сторіч...! (Д.Павличко). Вклонімося жінці, її материн...с...кій величності, її беззахиснос...ті і силі, яку не здолати (Л.Забашта). Запарувала рілля, т...мяно заблищали на сон...ці одвернуті лемешами скиби землі (Григорій Тютюнник). А з берега, немов вінок купал...с...кий, пливе водою піс...ня (М.Рильський). Заболю, затужу, заридаю... в собі, закурличу, а про очі люд...с...кі засміюс..., надломивши печал... (Б.Олійник). Мій народ головою підніс...ся вище тисячі стратосфер (П.Тичина). Дозиметром не виміряєш дози тотал...ного спустошен...ня душі (Л.Костенко). Простен...кі сіл...с...кі байки, як дрібні тонкі корін...чики, вкорінюют... у нашій душі любов до рідного слова (І.Франко). В просторій кімнаті з чотир...ма вікнами стояв посередині стіл, застелений червоним сукном (М.Коцюбинський).

4. Поставте іменники в давальному відмінку однини, обґрунтуйте їх правопис.

Пилка, циганка, вишенька, тітонька, дитинка, жменька, білка, хвилинка, ненька, веселка, Параска, Ониська.

5. Утворіть від наведених слів прикметники із суфіксом **-ин-**. Поясніть їх написання.

Донька, Ониська, Параска, вихователька, Наталка, Рудько, Рудко, Людмилка, зозулька, галка, тітка, іспанка.

6. Запишіть слова в три колонки: 1) які вживаються з одним м'яким знаком; 2) які мають дві букви **ь**; 3) які пишуться без м'якого знака. Обґрунтуйте орфографію.

Хатин...ці, насін...ня, т...мяно, піз...не, буц..., Рад...ченко, Рал...чук, перевір...те, урал...с...кий, уман...с...кий, піч..., наріч..., руч...ка, ріж...те, пасут...ся, знають..., гіл...ці, краплин...ці, Лізон...ці, калинон...ці, Малан...чин, нян...чин, козац...кий,

париз...кий, ковз...кий, дерз...кий, хатинон...ка, пал...ці,
син...оокий, кіл...це, прос...ба, В. Вернад...с...кий,
В. Сухомлин...с...кий, М. Коцюбин...с...кий, Б. Грабов...с...кий,
О. Суходол...с...кий, гір...кий, гір...ко, М. Гор...кий, тр...ома,
Гдан...с...к, Брат...с...к, Тобол...с...к.

7. Перепишіть слова, обґрунтуйте правопис виділених орфограм.

Кофеїн, Єрусалим, антиінфляційний, наївний, проект, екземпляр, феєрверк, фойє, траєкторія, журі, Жюль Верн, брошура, парашут, парфуми, парфумерія.

8. Запишіть слова, розкриваючи дужки, у три колонки: 1) ті, у яких відбувається подовження приголосних; 2) ті, у яких простежується збіг приголосних; 3) ті, у яких немає подовження й збігу приголосних.

Су(д)ею, бага(т)ю, ста(т)ею, ста(т)ей, і(р)егулярний, ю(н)ат, ра(н)ій, розрі(с)я, бо(в)ан, Га(н)а, непримире(н)ість, тума(н)ий, ні(ч)ю, осі(н)ій, (л)єш, ви(л)ю, і(н)овація, височе(н)ий, о(в)а, (с)ати, довгожда(н)ий, шале(н)ий, жада(н)ий, незліче(н)ий (прикметник), незліче(н)ий (дієприкметник), непримире(н)ий (прикметник), непримире(н)ий (дієприкметник), непримире(н)о, непримире(н)ість.

9. Підкресліть слова, які можна переносити з рядка в рядок. Поділіть їх рисками на частини для переносу.

Зразок: Яго/да.

Гудзик, олень, око, Марія, підживляти, надзвичайний, ходжу, олівець, Азія, академія, восьмигранний, НТШ, ЛАЗ-105, єднання, надія, Т.Шевченко, 1917р., 4-го, вид-во, і т.ін.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №7

ПРАВОПИС ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

1. Написання ненаголошених [e], [u], [o]. Розрізнення та вживання *i/u, i/e, i/o, o/a, o/y, o/e*.
2. Правопис дзвінких і глухих приголосних.
3. Написання голосних та приголосних у кінці префіксів.
4. Основні зміни приголосних при словотворенні, позначення їх на письмі.
5. Передача іншомовних прізвищ та географічних назв українською мовою.

Література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 7 – 8, 10 – 16, 22 – 24, 27 – 28, 131 – 135, 138 – 142.
2. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-те вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 19 – 28, 50 – 76.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 28 – 43.
4. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 120 – 124, 131 – 144.
5. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Вища школа, 2006. – С. 50 – 51, 86 – 87, 120 – 123.
6. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 43 – 52.
7. Глазова О. П. Українська орфографія: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2008. – С. 25 – 38, 82 – 110, 138 – 159, 217 – 221.
8. Дудка О. О. Українська мова: довідник / О. О. Дудка, Л. А. Шевелева. – Х. : Веста : Видавництво "Ранок", 2006. – С. 46 – 49, 73 – 77.

Завдання:

1. Запишіть російські прізвища українською мовою. Поясніть їх правопис.

Александров, Бестужев, Лермонтов, Озеров, Евдокимов, Бердяев, Алябьев, Ломтев, Менделеев, Муромцев, Писарев, Лесков, Пешковский, Твердохлебов, Елкін, Соловьев, Веревкин, Пугачев, Игнатов, Воинов, Гурьин, Дорожин, Данилов, Привалов, Беликов, Крутых, Броневский, Маяковский, Белый, Зоркий, Крайний, Горювая, Крайняя, Толстой, Вьяльцева, Лукьянов, Воробьев, Рюмин.

2. Поясніть виділені орфограми в іншомовних географічних назвах.

Бездна, Новочеркаськ, Лена, Євпаторія, Єнісей, Єгор'євськ, Колгуєв, Лаптевих, Плещеево, Рум'янцева, Белгород, Біловезька Пуща, Пардубице, Йолкіно, Соловйово, мис Дежньова, р. Орел, Рогачово, Щокіно, Ельбрус, Батумі, Ільмень, Кутаїсі, Березина, Жигалово, Гаврилово, Леонідово, Кисловодськ, Владивосток, Приволжя, Зимовники, Березники, Сибір, Росія, Білорусь, Становий (хребет), Оленій (острів), Благородне, Внуково, Чисті Пруди, Жешув, Краків, Домброва, Пхеньян, Клязьма, Тянь-Шань, Троїцьк.

3. Утворіть (якщо це можливо) від наведених слів прикметники та іменники за допомогою суфіксів *-ськ-*, *-ств-*. Обґрунтуйте написання похідних.

Париж, козак, Волга, Кавказ, убогий, юнак, чех, товариш, Полісся, узбек, курд, латиш, печеніг, німець, нанаєць, Мекка, Нью-Йорк, казах, Лейпциг, Сиваш, Выборг, Гаага, Страсбург, Острог, Калуш, Дамаск, баск, Ніцца, Сочі, боягуз, брат, ткач, сирота, агент, гігант.

Аудиторні завдання:

1. Запишіть слова в три колонки: 1) ті, у яких написання *е*, *и*, *о* можна перевірити за допомогою наголосу; 2) ті, у яких написання *е*, *и*, *о* регулюється правилами; 3) ті, у яких написання *е*, *и*, *о* потрібно запам'ятати.

Зачесати, голубка, затемнити, черевик, шевця, пелена, праведний, вимпел, директор, летіти, дистанція, кишенья, променя,

котушка, левада, либонь, глитати, вишневий, пиріг, пшениця, сметана, диригент, тривожитися, бриніти, леміш, мереживо, плетиво, паливо, куриво, печиво, марево.

2. Утворіть від наведених слів префіксальні дієслова, у коренях яких вживалася б літера **и** замість **е**. Поясніть написання похідних.

Беру, вмерти, дерти, перу, простерти, сперти, терти, жерти, стелити, клену.

3. Розкриваючи дужки, виберіть правильні орфограми, обґрунтуйте їх.

Пр(е,и)мудритися, пр(е,и)красний, пр(е,и)боркати, пр(е,и)мудрий, пр(е,и)мудрість, пр(е,и)бити, пр(е,и)мружити, пр(е,и)багато, пр(е,и)амбула, пр(е,и)зидент, пр(е,и)зирливість, пр(е,и)йскурант, пр(е,и)людія, пр(е,и)м'єр, пр(е,и)парат, пр(е,и)стиж, пр(е,и)стол, пр(е,и)освященний, пр(е,и)подобний, пр(е,и)тендент, пр(е,и)тензія, пр(е,и)цедент, пр(е,и)вілей, пр(е,и)мати, пр(е,и)наймні, пр(е,и)пинити, пр(е,и)стойний, пр(е,и)стосуватися, пр(е,и)таманний, непр(е,и)томний, непр(е,и)четний.

4. Вставте на місці крапок пропущені букви або звуки. Поясніть написання слів.

а) **і, е, о**: пр...звище, бер...з, Ки[й...]в, Ки[й...]ва, ки[й...]вський, кам...ня, підп...рка, гач...чок, веч...ром, ввеч...рі.

б) **і, и**: зат...рка, к...п'яток, к...слий, щ...лина, ...нший.

в) **о, у**: біл...ватий, р...зумний, з...зуля, п...рхати, в...рушити, марм...р.

г) **о, а**: к...лач, к...ровай, б...рсук, п...ром (човен), к...чан, х...зяїн, х...лява, б...гато, б...гатир (багата людина), б...гатир (силач, велетень), кр...хмаль, от...ман, п...ганий, с...лдат.

5. Розкриваючи дужки, запишіть правильно наведені слова. Обґрунтуйте вживання приголосних у кінці префіксів.

(З,С)творений, (з,с)фотографувати, (з,с)цілитель, (з,с)хвалення, (з,с)берегти, (з,с)дивувати, бе(з,с)розмірний, бе(з,с)печний, ро(з,с)повісти, ро(з,с)зути, во(з,с)з'єднання, чере(з,с)ряддя, (з,зі)жмаканий, (з,зі)в'ялий, (з,зі)брати, (з,зо)гнити, (з,зу)стрітися,

мі(ж,ш)ряддя, ві(д,т)тінок, на(д,т)прибуток, пі(д,т)хопити, пере(д,т)плата, пона(д,т)строковий, о(б,п)копати.

6. Запишіть слова, поясніть виділені орфограми. У яких лексемах написання й вимова глухих та дзвінких приголосних не збігається?

Гри**б**, плі**д**, дуж**ка**, на**т**хненний, ді**г**тяр, про**с**ьба, при**з**ьба, фут**б**ол, вок**з**ал, пов**с**якденний, мабу**т**ь, ві**х**ті, бря**з**к, без**п**ека, зсу**н**ути, сп**и**тати, роз**п**исати, с**ф**отографувати, ві**д**пустити, од**к**инути, на**д**колоти, пі**д**пис, з**ж**ати.

7. Утворіть форми вищого ступеня порівняння прикметників та прислівників за допомогою суфікса **-и(ий)**. Поясніть зміни приголосних при словотворенні, вимову приголосних.

Доро**г**ий, вузь**к**ий, висо**к**ий, лег**к**ий, деш**е**вий, соло**д**кий, швид**к**ий.

8. Від поданих слів утворіть іменники за допомогою суфікса **-ин(а)**. Обґрунтуйте написання похідних.

Доне**ц**ький, німе**ц**ький, одес**ь**кий, мис**к**а, тріс**к**ати, житомир**сь**кий, тернопіль**сь**кий, віск**і**, київ**сь**кий.

**ОСНОВНІ НОРМИ НАПИСАННЯ ІМЕННИКІВ І ПРИКЛАДОК.
ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ ТА СКОРОЧЕНИХ СЛІВ**

1. Правопис відмінкових закінчень іменників.
2. Букви *и, і, ї, е, є* в іменникових суфіксах.
3. Написання складних іменників та прикладок.
4. Велика літера та лапки у власних назвах.
5. Правопис скорочених слів.

Література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 29 – 31, 35 – 40, 58 – 70, 73 – 98, 146 – 150, 181.
2. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-те вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 13 – 15, 81 – 87, 89 – 108.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 74 – 84, 86 – 88, 124 – 137.
4. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 97 – 101, 285 – 288, 317 – 334.
5. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Вища школа, 2006. – С. 92 – 93, 102 – 104, 133 – 139.
6. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 125 – 127, 132 – 143.
7. Глазова О. П. Українська орфографія: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2008. – С. 148 – 153, 160 – 212.
8. Дудка О. О. Українська мова: довідник / О. О. Дудка, Л. А. Шевелева. – Х. : Веста : Видавництво "Ранок", 2006. – С. 125 – 129.

Завдання:

Поставте слова в родовому відмінку однини. Поясніть правопис їх закінчень.

Учитель, вовк, Вітер, Мороз, Сибір, Буг, запис, прибуток, гвинт, стіл, водопровід, електровоз, пароплав, яшень, Лондон, Зелений Гай, епос, роман, аналіз, Дністер, процент, вік, рік, вівторок, листопад (місяць), листопад (процес), долар, мільйон, міраж, біг, автомобіль, поршень, мороз, лісок, абзац, університет, міст, паркан, пліт, карниз, гараж, ганок, атом, ренклод, барвінок, овес, ячмінь, батальйон, азот, знаменник, вид, рід, синтаксис, склад, спосіб, алмаз (коштовний камінь), алмаз (мінерал), буряк (одиничне), буряк (збірне), термін (слово), термін (строк).

Аудиторні завдання:

1. Перепишіть, вставивши замість крапок літери *і, ї, и, е, є*. Обґрунтуйте написання цих букв у іменникових суфіксах.

Мильн...чка, розумн...чок, онуч...чка, ріж...чок, буряч...ння, квасол...ння, кор...ння, пал...ння, збільш...ння, гнобл...ння, галяв...на, дівч...на, цуц...ня, кош...ня, мереж...во, плет...во, мар...во, ма...во, ся...во, конво...р, сат...р, пломб...р, бригад...р, побутов...зм, речов...зм, пациф...ст, дант...ст, ате...ст.

2. Подані іменники поставте у формі орудного відмінка однини. Поясніть написання *о, е (є)* у відмінкових закінченнях.

Весна, вдача, воля, кран, ноша, площа, товариш, герой, мрія, яблуна, тиша, ріка, суниця, куля, сім'я.

3. Запишіть слова в кличному відмінку однини.

Воля, душа, суддя, Марія, Софія, сім'я, матуся, бабуся, Володя, Марина Арсеніївна, батько, синок, Фрідріх, товариш, Віталій, місяць, Богдан, друг, козак, чумака, швець, жнець, хлопець, Глібов, Тютчев, Київ, Канів, Лебедин.

4. Поставте іменники II відміни в орудному та давальному відмінках, поясніть правопис їх закінчень.

Директор, будинок, велетень, вантаж, спорт, море, життя, журавель, край, добродій, соловей, кінь, прізвище, урожай, знання, Рівне, Дебальцеве, Святошин, Київ, Виноградов, Дарвін.

5. Запишіть слова, обґрунтуйте їх написання разом та через дефіс.

Мікро/частинка, обл/виконком, псевдо/патріот, кінець/кінцем, сила/силенна, верто/літ, чорно/зем, людино/день, гори/цвіт, генерал/лейтенант, сто/річчя, 100/річчя, пів/огірка, пів/ящика, пів/Ялти, екс/чемпіон, максі/спідниця, жар/птиця, світло/водо/лікування, купівля/продаж, лікар/еколог, чар/зілля, мати/й/мачуха, Лисичка/Сестричка, радіо/й/телеапаратура, трава/звіробій, звіробій/трава, вовк/жадняга, жаднюга/вовк, грузинка/дівчина, дівчина/грузинка, жук/короїд, Ту/154, 7/А.

6. Запишіть скорочені слова, виправивши, де потрібно, помилки.

С.-г. (сільське господарство), с.г. (сільськогосподарський), ст.гр. (старогрецький), б.-ка (бібліотека), ін.-т. (інститут), в. а. (важка атлетика), л.-ий (легкоатлетичний), б.-к. (будинок), м. (метр), мм (міліметр), см. (сантиметр), півн.-сх. (північно-східний), Півн. крим. канал (Північнокримський канал), т. (том), о. (острів), р.р. (роки), р. (рік), і т. ін. (і таке інше), до наш. е. (до нашої ери), див. (дивись), селя. (селянський), денн. норма (денна норма), власноруч. (власноручний), тт (томи), селянсь. (селянський).

7. Підкресліть слова, у яких має бути орфограма "Велика літера у власних назвах". Обґрунтуйте свій вибір.

Зиновій-богдан, кур де жебелен, мао цзедун, ярослав мудрий, кім ір сен, африканець, будда, богиня венера, русалка, мавка, дід-мороз, дід мороз, президент україни, прем'єр-міністр україни, голова верховної ради україни, генеральний прокурор україни, прем'єр-міністр канади, декан, князь, сірко, антонівка, білий налив, велика ведмедиця, комета галлея, далекий схід, західна україна, північнокримський канал, біловезька пуша (заповідник), затока святого лаврентія, ріо-де-жанейро, ла-манш, іссик-куль, уолл-стрит, андріївський узвіз, течія гольфстрім, красні ворота, вулиця ярославів вал, бостон, балканські країни, організація об'єднаних націй, республіка єгипет, київський вокзал (у москві).

8. Перепишіть, ставлячи, де потрібно, лапки. Поясніть підкреслені орфограми.

Агентство Пренса Латіна, агентство Франс Пресс, компанія Дженерал моторс, повість Тіні забутих предків, газета Віче, п'еса Глитай, або ж Павук, Літопис Самовидця, пансіонат Зоря, Андріївська церква, Хотинський замок, епоха Відродження, орден Почесного легіону, орден Незалежності, орден Мати-героїня, медаль За відвагу, літак Антей, цукерки Все для Тебе, тюльпан Чорний принц, ВАЗ-2109, літак Ту-334.

9. Запишіть речення, поясніть підкреслені орфограми.

Народе мій, коли тобі проститься крик передсмертний і тяжка сльоза розстріляних, замучених, забитих по соловках, сибірах, магданах? (В.Стус). Наш люд має в собі багато сили, щоб родити Шевченків, Федьковичів і Франків (В.Стефаник). Щодень пілати розпинають, морозять, шкварять на огні (Т.Шевченко). Мов пущене ядро з гармати, Земля круг Сонця творить цикл (П.Тичина). То пронесеться над болотом чайка, то промайне бистрий чибіс й грудкою впаде в ситу землю (А.Шиян). Вітер гонить, віти клонить, краплі сонця в воду ронить і рокоче, як струна (М.Рильський). Під липою, над самим джерелом, стояв 4-гранний камінь (І.Франко). Дівчинка поставила в гніздо пташеня, і тільки тоді мудра Липа заховала її у своєму густому гіллі (Народна казка).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №9

ПРАВОПИС ПРИКМЕТНИКІВ, ЧИСЛІВНИКІВ ТА ЗАЙМЕННИКІВ

1. Написання відмінкових закінчень та найуживаніших суфіксів прикметників.
2. Правопис форм ступенів порівняння прикметників.
3. Написання складних прикметників.
4. Правопис прикметників, утворених від власних назв.
5. Відмінювання та написання числівників.
6. Загальні норми правопису займенників, їх відмінювання.

Література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 31 – 34, 40 – 44, 69, 98 – 107, 137 – 138, 144 – 146, 150.
2. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-те вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 14, 108 – 127.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 84 – 85, 138 – 164.
4. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 335 – 369.
5. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Вища школа, 2006. – С. 94 – 95, 148 – 152.
6. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 127 – 128, 139 – 140, 143 – 145.
7. Глазова О. П. Українська орфографія: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2008. – С. 156, 222 – 260.

Завдання:

1. Провідмініайте наведені числівники. Обґрунтуйте написання відмінкових форм.
Сім, сімнадцять, сімдесят, сімсот, сімдесят сім, дев'яносто, двоє,

обидва, семеро, тисяча, кільканадцять, сьомий, сімдесят сьомий, одна сьома, половина.

2. Від наведених слів утворіть прикметники за допомогою суфіксів *-ов-*, *-ев-* (*-єв-*). Поясніть вибір словотворчих афіксів.

Груша, березень, вітер, казка, життя, дія, бій, гай, плюш, вогонь, марш, ясень, песець, емаль, помаранч, значення, гроші.

Аудиторні завдання:

1. Перепишіть прикметники, розставивши пропущені букви. Обґрунтуйте орфограми.

Гаряч...й, син...й, давн...й, житн...й, коротш...й, дружн...й (згуртований), дружн...й (доброзичливий), вечірн...ми, велик...м, син...м, пахуч...м, на пахуч...й, зелен...го, син...го, син...ю, свіж...ю.

2. Утворіть від наведених слів присвійні прикметники, поясніть їх написання.

Галя, Ольга, дочка, свекруха, Марія, Надія, Дар'я, Параска, невістка, Маланка, батько, Мусій, коваль.

3. Утворіть від наведених прикметників усі можливі форми ступенів порівняння. Підкресліть однією рисою слова, у яких зміни на межі основи й суфікса *-ш-* позначаються на письмі, а хвилястою лінією слова, у яких такі зміни виявляються тільки у вимові.

Зелений, дешевий, дорогий, близький, дужий, високий, короткий, солодкий, гарний.

4. Перепишіть слова, опускаючи риси. Обґрунтуйте правопис складних прикметників.

Само/хідний, народно/поетичний, легко/атлетичний, дерево/обробний, вантажно/розвантажувальний, вище/згаданий, трохи вище/згаданий, суспільно/корисний, лінгво/стилістичний, глухо/німий, сліпо/глухо/німий, семи/разовий, 7/разовий, віце/президентський, навчально/виховний, народно/визвольний, військово/морський, воєнно/стратегічний, військово/полонений, гіркувато/солоний, блакитно/білий, жовто/зелено/червоний, жовто/гарячий, південно/східний.

5. Запишіть слова, розкриваючи дужки. Поясніть вживання великої або малої літери в прикметниках, утворених від власних особових назв.

(І,і)ринині книжки, (Ш,ш)евченкові поезії, (Ш,ш)евченківський стиль, (Ш,ш)евченківська премія, (Ш,ш)евченківський музей, (Б,б)альзакові твори, (Б,б)альзаківські традиції, (А,а)хіллесова п'ята, (П,п)іфагорова теорема, (Н,н)обелівська премія, (Д,д)амоклів меч, (Б,б)ертолетова сіль.

6. Провідмініайте наведені займенники, обґрунтуйте написання відмінкових форм.

Ми, вони, мій, чий, цей, вся, ніхто, абихто, деякий.

7. Перепишіть, вставляючи, де потрібно, м'який знак. Поясніть правопис числівників.

П'ят...надцят..., шіст...сот, шіст..., п'ятдесят..., п'ят..., шіст...десятий, одна вос...ма, чотир...ма, п'ятиміл...ярдний, чотир...мастами, двадцят...ом чотир...ом, міл...йон, дванад...цят..., кіл...канад...цят..., дев'ят...сот вос...мий, п'ят...десят...ма, тр...ома.

8. Запишіть правильно складні числівники та займенники. Обґрунтуйте орфограми.

Сім/десят, дев'яти/сотий, двадцяти/тисячний,
шістдесяти/п'яти/мільйонний, кілька/мільйонний,
тисяча/дев'ят/сот/дев'яносто/сьомий,
п'ять/з/половиною/тисячна/команда, 7/тисячний, будь/котрий,
котрий/будь, хто/небудь, казна/що, хтозна/ким, хтозна/з/ким,
казна/кому, казна/при/кому, будь/у/кого.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №10

НАПИСАННЯ ФОРМ ДІЄСЛІВ ТА ПРИСЛІВНИКІВ

1. Правопис закінчень дієслів у теперішньому і простому майбутньому часах.
2. Написання дієслівних форм.
3. Вживання частки **не** з дієслівними формами.
4. Правопис складних прислівників.
5. Частки **не**, **ні** з прислівниками.

Література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 31 – 35, 37, 44 – 48, 108 – 117.
2. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-те вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 127 – 155, 169 – 171.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 168 – 187.
4. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-те вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 369 – 417.
5. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Вища школа, 2006. – С. 164 – 167, 176 – 178.
6. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 128, 145 – 147, 503 – 531.
7. Глазова О. П. Українська орфографія: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2008. – С. 263 – 299, 321 – 325.

Завдання:

Складіть речення з наведеними словами, обґрунтуйте їх написання.

А. Недобачати, не добачати, недочувати, не дочувати, недоїдати, не доїдати, недодержати, не додержати, недодивитися, не додивитися,

нездужати, не здужати, неславити, не славити, непокоїтися, не покоїтися.

Б. Забагато, за багато, уперше, у перше, убік, у бік, напам'ять, на пам'ять, всередині, в середині, вкупі, в купі, востаннє, в останнє, чимало, чи мало, нащо, на що, теж, те ж, якимось, як ось, по-батьківському, по батьківському.

Аудиторні завдання:

1. Поставте дієслова у формі другої особи однини й третьої особи множини теперішнього часу. Поясніть написання особових закінчень слів.

Доїти, лежати, бачити, в'янути, белькотіти, белькотати, будувати, клеїти, писати, стелити, волокити, волочити, полоти, мовчати, палати, хотіти, гудіти, червоніти, сопіти, ревіти, іржати, бігти, боятися, стояти, спати.

2. Перепишіть речення, поставивши виділені слова в зазначеній формі.

Помовчали. Душа шукала слова. Воно трудне, не **виважити** (2-а ос. одн., майб. час) на хунт . Отак ми й **загрузати** (1-а ос. мн., теп. час) в убожество (Л.Костенко). Ми ті, що **сіяти, жати, кувати** (1-а ос. мн., теп. час) віки залізні, ми ті, що в космос **летіти і протинати** (1-а ос. мн., теп. час) наскрізно безвісню даль (П.Усенко). Де б не літав – **повернутися** (2-га ос. одн., майб. час) додому, бо крила виростають із землі (Л.Горлач). А вже березень **бродити** (3-тя ос. одн., теп. час), соколе, **усміхатися** (3-тя ос. одн., теп. час) сонце звисока (В.Лучук). Я щодня **проходити** (1-ша ос. одн., теп. час) повз самотній, закинутий сад (М.Коцюбинський). **Скрипіти і ридати** (3-тя ос. мн., теп. час) дерева під вітром (П.Тичина). Кому на чужині ти **промовити** (2-га ос. одн., майб. час) слово? З ким ти **поділити** (2-га ос. одн., майб. час) вірну розмову? (Л.Боровиковський).

3. Запишіть, вставляючи пропущені літери **е** або **и**.

Гори нахил...мо, а врожай вирост...мо. Без стовпчиків і тин не стоять...ме. Піску в снопи не в'язат...м...ш, з пір'я фортеці не будуват...м...ш. Хто добре вчиться, тому й добре працюват...м...ться (Нар. творчість). Коли я не горіт...му, коли ти

не горіт...м...ш, коли ми не горіт...м...мо, то хто ж тоді буде світити? (Ю.Збанацький). Сонце ронит...ме з неба квітки на хвилі дніпрові, осінні (В.Сосюра).

4. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть орфограму "Правопис частки **не** з формами дієслова".

Нам з тобою, видно, по дорозі, бо ішли й нікуди (не)прийшли (Л.Костенко). (Не)зчулися, як і зима минула (Панас Мирний). (Не)здужає Катерина, ледве, ледве дише (Т.Шевченко). Рук (не)здужаю здійняти, бо (не)їла й (не)пила (П.Тичина). Всі, (не)дослухавши розмови, (не)договоривши слів, попливли до гурту (С.Васильченко). Щось мені на серці тужно, щось (не)договорює ця ніч (Б.Олійник). Я хочу зустрітись з тобою й сказати (не)доказане слово (Г.Коваль). Рідна мати моя, ти ночей (не)доспала (А.Малишко). От вона поневіряється із своїм старим в убогій хатині, (не)доїдає й (не)досипає (І.Нечуй-Левицький). Мені поля задумливо шептали свої ніким (не)співані пісні (В.Симоненко). (Не)має щастя вічного, (не)має, є вічний бій за щастя для всіх (М.Нагнибіда). Ніхто (не)має більшої любові, як той, хто душу покладає за друзів (Леся Українка).

5. Перепишіть, знімаючи ризик. Як розрізнити префікси **не** та **недо**?

Не нагодуєш коня – не/доїдеш і до пня. Бережись хліба не/допеченого і лікаря не/довченого. Не/доженеш конем, що запізниш одним днем. Хоч гриміло, та дощу не/дочекалися. Не допоможуть чари, як хто кому не/до/пари. У вправних хліборобів не буває не/дородів. У поганих батьків і діти не/долюблені (Народна творчість).

6. У першу колонку запишіть приклади, у яких частка **не** з дієприкметниками пишеться разом, а в другу ті, що пишуться окремо. Обґрунтуйте свій вибір.

Не/розквітла, а зів'яла квітка; не/зів'яла квітка; квітка не/зів'яла; не/загоєна рана; досі не/загоєна рана; ще не/втрачені нами надії; не/втрачені надії; надії не/втрачені; ніколи не/бачене диво; ще не/намальована картина; не/намальована картина; картина не/намальована.

7. Запишіть прислівники та прислівникові сполуки, поясніть їх правопис.

Зроду/віку, від/нині, у/тричі, без/вісти, як/не/як, пліч/о/пліч, будь/що/будь, віч/на/віч, на/половину, в/ручну, в/друге, на/трое, десь/інколи, як/небудь, будь/де, на/що, за/в/глибшки, босо/ніж, аби/куди, ані/теленя, де/далі, чи/мало, що/вечора, як/найбільше, на/пам'ять, без/відома, на/жаль, по/друге, по/соціал/демократичному, день/у/день, раз/у/раз, таким/чином, по/двоє, по/латині, по/батьківськи, по/сусідському.

8. Перепишіть, розкриваючи дужки. Обґрунтуйте написання часток **не**, **ні** з прислівниками.

(Не)вдовзі; (не)самовито; було (не)холодно; було (не)холодно, а тепло; мені вже (не)холодно; надворі (не)холодно, а тепло; зовсім (не)холодно; (ні)скільки; (ні)як; (ні)де; (ні)так (ні)сяк; (ні)туди (ні)сюди.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №11

ПРАВОПИС СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ ТА ВИГУКІВ. ОРФОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА

1. Правопис похідних прийменників разом, окремо і через дефіс.
2. Особливості написання сполучників.
3. Правопис часток.
4. **Не, ні, ані** з різними частинами мови.
5. Написання вигуків.
6. Схема орфографічного аналізу слова.

Література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 37, 49 – 54.
2. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-те вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 155 – 173.
3. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 191 – 225 .
4. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-те вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 419 – 439.
5. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода.– К. : Вища школа, 2006. – С. 186 – 190, 198 – 200.
6. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 147 – 149, 568 – 579.
7. Глазова О. П. Українська орфографія: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2008. – С. 303 – 329.
8. Лінгвістичний аналіз: Практикум: навч. посіб. / за ред. Г. Р. Передрій. – К. : Видавничий центр "Академія", 2005. – С. 23 – 24.

Завдання:

Зробіть орфографічний аналіз слів *гей-гей, з-поміж, поза, тільки-но, неволити*.

Аудиторні завдання:

1. Запишіть правильно прийменники.

В/наслідок, про/між з/поміж, по/за, у/разі, за/для, з/за, із/під, під/час, що/ж/до, на/при/кінці, під/кінець, по/перед, по/між, з/під, на/передодні.

2. Опустивши дужки, переписіть слова, до складу яких входять сполучники.

Як(би), о(тож), адже(ж), хоча(б), при(тому), ото(ж)то, тільки(но), дарма(що), тому(то), тим(то), наче(б)то, от(же), а(як)же, та(й), коли(б)то, немов(би)то, або(що).

3. Складіть речення з наведеними словами. Поясніть їх написання.

Зате, за те, проте, про те, щоб, що б, якби, як би, якщо, як що.

4. Розподіліть слова, що вживаються з частками, у три колонки: 1) ті, які пишуться разом, 2) ті, які пишуться окремо; 3) ті, які пишуться через дефіс.

Аби/що, ані/чичирк, ані/трохи, як/от, де/котрий, іди/бо, чи/мало, не/Європа, що/най/глибше, як/най/швидше, авже/ж, ато/ж, ніби/то, що/б, як/би, все/таки, або/що, стільки/то, давай/но, казна/хто, хай/пише, писав/би, писала/б, ходи/ж, він/же, який/сь, що/разу, як/о/мога.

5. Прочитайте й переписіть речення. Поясніть правопис виділених часток.

Скільки-**то** народу прийшло! Скільки **ж то** народу прийшло! Чим-**то** втішити тебе? Чим **би то** втішити тебе? Він забіг-**таки** до друга. Він **таки** забіг до друга. На що **то** одній людині стільки кошиків?

6. Запишіть, вставляючи пропущені літери та знімаючи ризку. Обґрунтуйте написання вигуків.

Гу/у – диким звіром вило на дворі, в ком...ні (С.Васильченко). День/дзелень... день/дзелень! Сильний різкий дзвінок вдар...в у п...р...дпокої (М.Коцюбинський). "Бім/бам! Бім/бам!" – н...сється всюди (М.Тарновський). "Ох/ох/ох!" – стогне п'їтьма над пол....м, і голосніше зав...вають собаки в с...лі. На/добраніч вам, ниви. Ов/ва! Не вихоплюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатися (М.Коцюбинський). Не жартуй наді мною, будь/ласка, і, говорячи, не мовчи. (В.Симоненко). Їй/бо, правда. До/побачення! Вирушаю на лося! (О.Вишня). Куд/ку/дак за п'ятак, ку/ку/рі/ку за копійку (Народна творчість). Людей і долю прокл...нать не варт, їй/Богу (Т.Шевченко). А/а/а... – відбилося в лісі луною (Леся Українка).

7. Запишіть речення, опускаючи дужки. Обґрунтуйте написання слів з часткою *не*.

(Не)хай народи християнські знають, як козаки (не)долюдків карають (П.Куліш). Мене, як (не)мовлятко сповиває і тісно в'яже музика сумна (Д.Павличко). Нам був (не)нависний злодійський лад (М.Тарновський). А десь на дні душі ворухиться (не)спокій (В.Расвський). З видимого пізнавай (не)видиме (Г.Сковорода). Вже там цвіли і квіти (не)зліченні (Л.Костенко). І будь ти людям (не)суддя, а друг (Д.Павличко). Ця пісня моя (не)остання. Нехай відомий я поет, але собі я (не)відомий. А теплий вітер навіває мені якісь (не)ясні сни (В.Сосюра). Під радіолу танці (не)сумні (А.Малишко). Я вік (не)ангелом прожив (М.Луків). (Не)свинячим рилом лимони нюхати. Господарський хліб (не)білий, але ситний. Після дощу капелюх (не)потрібний (Народна творчість).

8. Перепишіть слова, поясніть виділені орфограми.

Нікчема; ніяковий; нівроку; аніяк; ніхто; нічий; нікого; ні до кого; ніде; ніколи; нізащо; ні за що; ніхто не вимовив ні слова; ані в полі, ані в городі; ні сюди ні туди; ні тут ні там.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №12

РОЗВИТОК, ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОЇ ПУНКТУАЦІЇ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В ПРОСТОМУ НЕУСКЛАДНЕНОМУ РЕЧЕННІ

1. Історія формування та основні принципи пунктуації української мови.
2. Пунктуаційна норма. Пунктуаційне правило. Пунктограма, види пунктограм.
3. Система розділових знаків і їх функції.
4. Особливості пунктуації в текстах різних стилів мовлення.
5. Розділові знаки в кінці речення.
6. Тире між підметом і присудком.
7. Тире в неповних реченнях.

Основна література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 151 – 155, 173 – 174.
2. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підруч. / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – С. 377 – 387.
3. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – К. : Вища школа, 2005. – С. 261 – 262.
4. Глазова О. П. Українська пунктуація: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2006. – С. 3 – 6, 9 – 33.
5. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-те вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 186 – 187, 189 – 190.
6. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 262 – 263, 295, 391 – 396.
7. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 524 – 529.

8. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода.– К. : Вища школа, 2006. – С. 28 – 30.

9. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови / К. Городенська // Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. – Вип. IV. – К. : КНЕУ, 2001. – С.11 – 14.

Додаткова література:

Ющук І. Основні правила української пунктуації / І. Ющук // Освіта. – 8 травня. – 1996. – С. 7.

Завдання:

1. Опрацювати: Тишківська Н. Я. Про зміни в українській пунктуації / Н. Я. Тишківська // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2007. – Вип. 321 – 322 [Слов'янська філологія]. – С. 180 – 184.

2. Вживаючи слово *осінь*, запишіть по п'ять речень, які б ілюстрували науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний, епістолярний та конфесійний стилі мовлення. Поясніть особливості використання розділових знаків у текстах різного функціонального призначення.

Аудиторні завдання:

1. Визначте, за якими принципами української пунктуації вживаються підкреслені розділові знаки.

Даруй мені₂ сонце₂ натхнення творити! Співає осінь пісню золоту₂ яка несеться сонними лісами₂. Там₂ десь далеко за небокраєм₂ була його омріяна країна. У полі один₂ працює невтомно. Вода підбирається до села₂ довколишні сади заливає. Вода підбирається до села – довколишні сади заливає. Я бачу₂ ти стримуєш свій гнів. Я бачу: ти стримуєш свій гнів. Миколо₂ іди сюди. Миколо! Іди сюди! Мені не хочеться... прощатися з тобою. Твої слова – не найсолодша мука.

2. Перепишіть речення. Однією рискою підкресліть роздільні, а двома – видільні розділові знаки. Назвіть види пунктограм та обґрунтуйте їх за допомогою пунктуаційних правил.

Ви знаєте, як сплять старі гаї? (П.Тичина). Мить – як безвік. Безгоміння (М.Драй-Хмара). Не стань печалю у моїм житті, не сійся смутком на моїм путі... (Р.Братунь). ...Вечоріє. Тільки що сунуться по шляху довгі-довгі тіні...(С.Васильченко). А ми минаєм...ми минаєм... так-то... (Л.Костенко). Липневий день мандрує пішки, казки нашіптує малечі; берези, ніжні білоніжки, задумались про синій вечір (А.Малишко). Це неможливо – почати спочатку: знов опиняєшся там, де стояв (О.Забужко). Там тополі у полі на волі (захід сонце за обрій поніс) з буйним вітром, свавольним і диким, струнко рвуться кудись в далечінь... (П.Тичина). І те, що називаємо "вмінням створити настрій", а що насправді є більшим: здатністю об'єктивувати своє інтимне сприйняття світу... (І.Дзюба). І душа, від щастя п'яна, продзвеніла: "Це – любов" (О.Журлива). Добре пам'ятала, які моральні тортури влаштували Володимир Сосярі за його поезію "Любіть Україну" (Г.Клочек). Годинник бив – що з ним? – зовсім не ту годину (І.Жиленко). Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном (О.Довженко). З-за погрібника пахло м'ятою (росло її там, густої та холодної, багато), а від хати несло духом матіоли (Є.Гуцало).

3. Запишіть, пояснивши вживання розділових знаків у кінці речень.

Що розпач той?! Річ марна і пуста! (Є.Плужник). Як тихо і світло! Як тихо... Знемагаю з любові! (Б.Нечерда). Світи ж мені, світи мені завжди над зорі всі, зоря моя єдина! (В.Сосюра). Ви любите себе лиш? Любіть. Збирайте в серці самолюбства їдь (Д.Павличко). Друзів маєш, а зрадою мариш, проклинаєш продажні часи... Ти скажи мені, хто твій товариш, я скажу, чи його продаси (П.Скунць). Двори стоять у хуртовині айстр. Яка рожева й синя хуртовина! Але чому я думаю про Вас? Я Вас давно забути вже повинна (Л.Костенко). Де ви бачили більше кохання?.. (В.Сосюра). Б'є дванадцять! Чарку вгору!.. (Г.Чупринка). З ким ти бавивсь хлоп'ям? як ріс? (С.Йовенко). Розвернися ж, розстелися ж, убогая ниво!!! (Т.Шевченко).

4. Вставте пропущені розділові знаки. Чому в одних випадках тире між підметом і присудком уживається, а в інших – ні?

Ми джини в закоркованих пляшках. Поезія для ваших топок торф (Л.Костенко). Ліси неначе світилися наскрізь (О.Гончар). Найцінніше в людях радіти чужому успіхові (В.Черняк). Думати про приємне значить не мислити, а мріяти (В.Державин). Не кожен самородок золотий (В.Радіонов). Любити всіх любити будь-кого (А.Коваль). П'ять на п'ять двадцять п'ять. Невисловлені думки отруйні (Є.Ященко). Але життя не сон... воно не склянка чаю (В.Сосюра). В чужих лісах і хліб неначе вата (М.Тарнавський). Душа це битий шлях на невідомих дійсності полях (Б.-І.Антонич).

5. Перепишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте необхідність чи можливість вживання тире. Якою мірою вживання тире в неповних реченнях залежить від інтонації?

П'ять весен минуло, і шоста прийшла, Заслала лани килимами (Олександр Олесь). Ми звикли до неї, вона до нас (М.Коцюбинський). Сніг. Сніжок. Голуба далина. В далині синє сяйво вікна (Г.Коваль). У вікнах перші вогні (О.Теліга). Комп'ютерна цивілізація перетворює знання в інформацію, а пізнання в інформування (Н.Халімов). Віддайте мені сад і зірку вечорову. І в полі сіяча, і вдячну щедрість нив (Л.Костенко). Сині очі в моєї дружини, а у тебе були голубі (В.Сосюра). Мати наша – сива горлиця. Все до її серденька горнеться: золота бджола намистинкою, небо празниковою хустинкою, сивий дуб прокуреним прадідом, білочка мальованим пряником (Б.Олійник).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №13

ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ В ПРОСТОМУ УСКЛАДНеноМУ РЕЧЕННІ

1. Загальне поняття про ускладнення.
2. Розділові знаки при однорідних членах речення та узагальнювальних словах.
3. Відокремлені уточнювальні члени речення.
4. Пунктуація при відокремлених другорядних членах речення.

Основна література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 155 – 180.
2. Глазова О. П. Українська пунктуація: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2006. – С. 46 – 156.
3. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 530 – 551.
4. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-тє вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 192 – 215.
5. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 300 – 332.
6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підруч. / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – С. 150 – 166.
7. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – К. : Вища школа, 2005. – С. 124 – 130, 133 – 140.
8. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Вища школа, 2006. – С. 36 – 96.
9. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 680 – 691.

Додаткова література:

Ющук І. Основні правила української пунктуації / І. Ющук // Освіта. – 15 травня. – 1996. – С. 7.

Завдання:

Складіть шість речень, у яких узгоджене означення відокремлюється, бо воно:

а) стоїть після означуваного слова, перед яким є інше узгоджене означення;

б) пояснює особовий або зворотний займенник;

в) має додатковий обставинний відтінок;

г) поширене і стоїть після означуваного слова;

г) від означуваного слова відділене іншими членами речення;

д) виділяється логічно та інтонаційно.

Аудиторні завдання:

1. Підкресліть однорідні члени речення. Розставте пропущені розділові знаки, обґрунтуйте пунктуацію.

Мені наснилися ночі солов'їні дівочі співи пахощі левад (М.Рильський). Закликав червень чарівну теплінь у тихий сад і у поля безкраї (І.Вирган). Поети не з'являються звідкись з-за моря а виходять зі свого народу (М.Гоголь). Ми маємо право на сум і любов на щастя на сонце і трави (В.Симоненко). Не було ні зустрічі ні туги. Не було пориву і жалю (Л.Костенко). Не було їй спочинку ні вдень ні вночі (Панас Мирний). Надворі тихо тепло ясно (О.Кониський). Знов простягне руки Мавка і не знайде Лукаша (Л.Костенко). Не плаває літає Семен Дніпром (Марко Вовчок). Одного разу мати виходить на город з відром або з великою мискою назбирає огірків і квасить (Є.Гуцало). Земля на прощання усміхнулась і потемніла (Панас Мирний). А вечір похилився низько низько-низько (В.Чумак). Плавай плавай лебедонько по синьому морю рости рости тополенько все вгору та вгору. Біга Катря боса лісом біга та голосить то проклина свого Йвана то плаче то просить (Т.Шевченко). Пішов у смерть і повернувся в думі (Л.Костенко).

2. Запишіть речення, підкресливши однорідні означення. Поясніть пунктуацію.

Сірий осінній ранок курилась дрібною мжичкою (М.Коцюбинський). Скоро серпень надійде ясний на поля неосяжні і сині (П.Філіпович). Заляже серпень в росяні гречки, в гармонію еднаючи смички, під небом мудрим, синім і високим (А.Малишко). Сиві, рожеві, блакитні дими кучеряві плинуть з високих, мов башти, стрімких димарів (М.Рильський). Люблю цю тишу мрійну, вечорову, коли виходить місяць у діброву (І.Нехода). Рівний, залитий сонцем степ, одразу принишк (О.Гончар). Крізь прозорі хмарки іноді пробивається рожевий сонячний промінь (О.Копиленко). В густім зеленім березовім гаю над Дністром весело щебетали пташки (І.Франко).

3. Виділіть узагальнювальні слова, розставте розділові знаки та обґрунтуйте пунктуацію в поданих реченнях.

Ураз усе покращало біля мене і ясени з блакитними тінями й зеленим шумом і нагорблена клуня з чотирма вітрами і скрипкові ворота і маківки і навіть ледачі гарбузи в різнобарвних сорочках... (М.Стельмах). А ви мої освічені могли нагі внучата княжої землі все віддали і рідну мову й школи за знак манкурта на низькім чолі (Д.Павличко). Сьогодні усе для тебе озера гаї степи (В.Симоненко). Сім смертних гріхів задрість ледарство скнарість ненажерливість гнів хтивість і пиха виявилися головними правами людини (Є.Яценко). Весь степ і лиман і озеро і море все закуталось в якийсь чарівний тихий світ повилось прозорим сирим туманом (І.Нечуй-Левицький). Стародавній Боспор Ольвія степові скіфи та половці запорізька Хортиця поруч якої нині піднявся Дніпрогес все це було улюблене коло його інтересів... (О.Гончар). Усе і повітря й покручені лози і зів'яла трава все це мимохить нагадує їй щасливі хвилини її життя (М.Коцюбинський). Скрізь червоно і на небі і на узгір'ях і на горі (Марко Вовчок). Чекали зйомки зали павільйони чекало все! Іван косив траву (Л.Костенко). Всяке птаство як-от деркачів перепічок куликів курочок можна було викосити косою в траві (О.Довженко). Повітряний транспорт потребує подальшого розвитку а саме реконструкції аеропортів поповнення сучасними літаками (З газ.). Наше діло сіяти і зерно і правду (М.Стельмах). На ньому [пам'ятнику] вирізьблені цікаві малюнки з його п'єс "Наталка Полтавка" і "Москаль-Чарівник" (О.Іваненко). У мене гарне

товариство Шекспір і Лермонтов і Блок (Л.Костенко). На сцені Національної опери вперше були поставлені українською мовою відомі опери "Садко" і "Казка про царя Султана" М.Римського-Корсакова та "Турандот" Джакомо Пуччіні (З газ.). Мінялося барвами небо то жовтогарячими то густочервоними то просинюватими (Григир Тютюнник).

4. Відредагуйте подані синтаксичні одиниці, усунувши порушення особливостей вживання однорідних членів речення. Поясніть пунктуацію.

У цього чоловіка у дворі жили і тварини, і собаки. На Великдень до церкви йшли і молоді, і старі, діти та школярі. На площі зібралися кияни та робітники. Мені подобаються детективи і пити гарячу каву. Моя подруга обожнює й захоплюється мистецтвом. Він тонко відчуває й захоплюється музикою. Цвіте бузок і радістю твоє обличчя. Я люблю не тільки читати детективні романи, а й поезію. Малюк йшов на руки як до своїх батьків, так і гостей. Малюк брав солодощі і від батьків, і гостей. Усе: гори, птахи, ліси – прокинулись. На городі вирости червоні помідори й огірки.

5. Перепишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте пунктуацію. У яких випадках відокремлення членів речення може залежати від бажання автора підкреслити їх уточнювальний характер?

Там у верховітті ходить зима, носить в синій пелені завірюху (Г.Тютюнник). Тоді весною сорок четвертого сад був весь у цвіту (А.Шевченко). Море синє аж чорне тільки білою піною б'є об берег (М.Коцюбинський). Далеко за рікою блиснуло щось (М.Коцюбинський). Десь за рікою був болотяний бугай (Григорій Тютюнник). От ми Бобренки живемо, пручаємось. А хто Бобренки є на світі ми? (Л.Костенко). Лексика – це всі слова мови тобто словниковий склад мови (З підр.). Мимо Хоми замерхтіли смертельно бліді, спотворені жахом обличчя чоловічі й жіночі кістляві безкровні (О.Гончар). Мчимо швидше й швидше, і може статися, що од нас од людства нічого крім швидкості й не лишиться (Ю.Мушкетик).

6. Підкресліть відокремлені другорядні члени речення. Поясніть вживання розділових знаків.

На відміну від кохання, ненависть завжди взаємна (Ю.Меліхов). Хіба ти маєш щось, окрім душі, окрім дороги, гострої, як лезо?.. (Н.Стефурак). В кутку під божницею замість стола стояла вузесенька примостка на чотирьох пакулах, убитих в землю (Панас Мирний). Замість робитися майстрами часу, ми стали його бранцями (О.Забужко). Щодо моєї роботи, то краще не питай (М.Коцюбинський). Щодо цього погляди Антоновича цілком збіглися з поглядами комбата (О.Гончар). Єднає нас над кручами Дніпра земля, на хліб і сіль багата (П.Перебийніс). Омиті росами квітки розтулюють повіки (В.Сосюра). На київських вулицях шумних каштани давно одцвіли (М.Рильський). Настала осінь з вітрами холодними, з дощами дрібними (Леся Українка). У сатиновій сорочці, у полотняних штанях, він прийшов сюди першим з дружиною і дітьми (А.Шиян). У хату ввійшов старший Джеря, високий, тонкий, з сивуватими довгими вусами, з нужденним блідим лицем та смутними очима (І.Нечуй-Левицький). Якесь незвичне, незрозуміле почуття... пройняло Катрю і виповнило серце їй невиразним бажанням – розповісти йому, пожалітися (А.Головка). І жила в тій стороні бідна удова у земляній хатинці, і мала вона сина, на імення Івашко (С.Васильченко). Лінгвістика як наука цікавила його давно (З газ.). Венера, як правдива мати, для сина рада все оддати (І.Котляревський). Винуватці тої катастрофи – два хлопчики літ семи-восьми та п'ятиліток-дівчинка – наче не чули сердитого материного поклику (М.Коцюбинський). Старий підводиться і, не прощаючись, іде, зникає десь внизу за курганом (О.Гончар). Треба діяти, і не зволікаючи (О.Довженко). Я був молодий, здоровий: міг працювати не втомлюючись (О.Довженко). Вона не звикла сидіти склавши руки (М.Рильський). Нічого сидіти, склавши руки (В.Кучер).

**РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В ПРОСТОМУ УСКЛАДНЕНОМУ
РЕЧЕННІ. ПУНКТУАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ**

1. Розділові знаки при різних типах внесення:
  - а) звертанні;
  - б) вставних словах, словосполученнях і реченнях;
  - в) вставлених конструкціях;
  - г) словах-реченнях та вигуках.
2. Пунктуація в реченнях зі словами на зразок **як, мов, наче**.
3. Схема пунктуаційного аналізу простого речення.

Основна література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 155 – 180.
2. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 552 – 565.
3. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-тє вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 215 – 222.
4. Глазова О. П. Українська пунктуація: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2006. – С. 156 – 218.
5. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 335 – 349.
6. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – К. : Вища школа, 2005. – С. 130 – 132, 140 – 146.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підруч. / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – С. 166 – 175.
8. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Вища школа, 2006. – С. 104 – 106, 140, 236 – 237.

9. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 691 – 698.

10. Лінгвістичний аналіз: Практикум: навч. посіб. / за ред. Г. Р. Передрій. – К. : Видавничий центр "Академія", 2005. – С. 182 – 187.

Додаткова література:

Ющук І. Основні правила української пунктуації / І. Ющук // Освіта. – 15 травня. – 1996. – С. 7.

Завдання:

Доповніть подані речення вставними й вставленими компонентами. Обґрунтуйте вживання розділових знаків.

Цей день став знаковим для мене і для тебе. Горить свіча на старовинному каміні. У печалі – зелені очі. Осінній день дарує цілу гаму вражень, пожовклий лист і відчуття тривоги. Мені наснився вечір зорепадний, вогонь гарячий, ти... такий далекий. Не поспішайте забувати мрії: вони освітлюють нам шлях життєвий.

Аудиторні завдання:

1. Перепишіть речення, розкриваючи дужки та вставляючи пропущені пунктуаційні знаки. Обґрунтуйте вживання розділових знаків при звертаннях.

(Людино золота) ти цілий вік – дитина (С.Йовенко). На добраніч (втрачена любове)! Я твій сон уже не вбережу... (Т.Коломієць). (Несподівана сіроокая) через гори і сині ліси принеси мені в серці спокою і любов на уста принеси (В.Булаєнко). Гриміть (потоки) летіть у гори, несіть долинам пісні весняні... (Олександр Олесь). Ой (ти дівчино з горіха зерня) чом твоє серденько – колюче терня? (І. Франко). (Гей Орфею небораче)! Де ти змандрував від нас? (Леся Українка). Які врятують тебе гуси (о найнещасніший народ) що, переживши такі струси, не пережив своїх глупот?! (Л.Костенко). (Ой ви ночі милі ночі України)! (Б.Олійник). О (мово ночі колискова)! Прийми мій радісний привіт (Олександр Олесь).

2. Знайдіть у реченнях вставні компоненти, підкресліть їх. Поясніть пунктуацію.

Зневірці, мабуть, тим і вбогі, що взимку вірять лиш зимі (П.Скунць). Але ж у нас, посвідчить всяк, вони не скаржаться ні на що (Леся Українка). Вітер, здавалось, дужчав, принаймні очерет шумів так, що заглушив навіть думки (М.Коцюбинський). Ви забуваєте другу любов поетів, наприклад любов Данте до Беатріче, се я власне таку мала на думці (Леся Українка). А втім, хто його знає – ніхто не віда, як хто обіда (Панас Мирний). Але, по-моєму, важко допомогти їм тепер (І.Франко). До речі, американські військові кораблі можна зустріти в усіх африканських портах (Р.Іваницук). Хай величне квітує життя, що без жертв нам, на жаль, не дається (П.Усенко). Злість, кажуть, сатані сестриця (І.Котляревський). Так-от: по-перше, я не пан тобі, Захарку... (П.Тичина). Може, десь там, в часах потомних, хтось колись пригадає і тихо мене позове (Л.Костенко). Хата допотопна, вікна покосились, а віконниці, проте, новісінькі, голубі. Як не гуляла війна, проте не все ще спалила (О.Гончар). Однак не поспішаймо з висновками (З газ.). Мені, однак, не хочеться тікати, бо ж не втечеш від себе нікуди (О.Лукінов).

3. Складіть речення з поданими словами так, щоб в одних випадках вони виступали вставними компонентами, а в інших – членами речення. Обґрунтуйте вживання розділових знаків.

Кажуть, певно, на щастя, нарешті, здавалося, навпаки, видно, правда, справді, звичайно.

4. Розставте пропущені розділові знаки в наведених реченнях, враховуючи інтонацію, з якою вимовляються виділені вставлені конструкції.

Застеля туманом очі *очі повні зоряниць*, і збагнути серце хоче таємницю таємниць (М.Драй-Хмара) (вставлений компонент вимовляється пониженням тоном). Бійці, що оточували політрука *їх було чоловік з десять*, всі були незнайомі Богданові (О.Гончар) (вставлений компонент вимовляється підвищенням тоном). І золотої, й дорогої, мені *щоб знали ви* не жаль моєї долі молодої... (Т.Шевченко) (вставлений компонент вимовляється майже тим самим тоном, що й все речення). Ховаюся від туги у віршах *так повертаються додому, коли на все уже немає ради* (Н.Кіт)

(вставлений компонент вимовляється пониженим тоном). Пролетіли *де ж їх втримати?* літа (А.Малишко) (вставлений компонент вимовляється підвищеним тоном). Та берізка *вітер знає* дубу віти простягає за дорогу і увись, та не може дотягтись (В.Сосюра) (вставлений компонент вимовляється майже тим самим тоном, що й усе речення).

5. Прочитайте речення. Обґрунтуйте вживання підкреслених розділових знаків.

Пластмасові черешні на вітрині – це образок поезій наших нині. (Не всіх, на щастя.) (Д.Павличко). Ти не кажи "пусте" (болюче це людині!), що гине десь поет далеко, на чужині (М.Тарновський). Григорій умів слухати, цінував почуте ("Ні! Ти тільки послухай. Цей народ геніальний!"), та й сам під настрій не проти був розіграти когось, як і його дядьки (Григор Тютюнник). Хоча десь має рацію і Євген Маланюк, коли пише: "Ані Юрій Липа, ані Максим Грива, ані Оксана Лятуринська (пластик, емальєр!), ані з молодих – Олег Ольжич чи Микола Чирський – "уродженими" не були, як і Мосендз [йдеться про письменників "празької школи" – П.П]. Всі вони пішли в літературу тільки тому, що серед безвихідності – то був, може, єдиний вихід для ведення перерваної війни" (П.Іванишин). Аж тут – і де то взявся він, звідкіль? – загув над квіткою кудлатий джміль і примостився їй між пелюсток (І.Вирган). Степ простелявся перед ним, як чарівна долина, на якій пахне трава, пахнуть квіти, навіть сонце пахне, як жовтий віск (ось візьміть лишень потримайте на сонці руку й понюхайте її) (Ю.Яновський). Є люди на землі – а то б не варто жити, – що скрізь щоденний труд уміють і любити, і усміхатись, й мислити, й шукать... (М.Рильський).

6. Підкресліть слова-речення та вигуки. Поясніть вживання розділових знаків при них.

А зараз буде дощ! А буде дощ, авжеж! (О.Слоньовська). Отак! Та ви ж тут наче всі у ласці! (Леся Українка). Ні, буде холодно (В.Винниченко). О! Бачиш? Дощ весняний пішов (М.Качуренко). Ач, вигдавав! (І.Кочерга). Доброго дня, сусіде, проходите, не стійте у дверях (О.Колесник). Всі, у кого серце вірне сонцю нашої весни, сійте зерно – гей! – добірне в нерозмежовані лани (М.Рильський). Скажи мені, будь ласка, тату, чого ячмінь наш так поріс? (Є.Гребінка). Шопена вальс... Ну хто не грав його і хто не слухав

(М.Рильський). О люди, люди, свою душу не замикайте на замки!
(П.Тичина). Земле рідна, о, чим далі ти від мене, тим дорожча
(Д.Павличко).

7. Складіть речення зі словами *так, ні, гаразд, що ж, о, ой* таким чином, щоб в одних випадках вони відокремлювались, а в інших – ні.

8. Перепишіть речення, розставивши пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте пунктуацію.

Мій час пливе собі так тихо-тихо як по ставку пливе сухий листок (Леся Українка). Двір заріс споришем і зеленів наче лука повесні (М.Коцюбинський). Нутрій як цінних хутрових звірів, завезено до мисливських угідь України з Південної Америки ще у 30-х роках ХХ ст. (З підр.). Усі знали Оришку як відьму (Панас Мирний). Сподівалася я невісточки як ластівочки собі на втіху (Марко Вовчок). Тепер її старість як виявилось нікому не потрібна (О.Купчик). Усе в цьому світі прекрасне як наприклад спів солов'я, подих вітру, аромати трав... (Б.Кониський). Очі в нього як два чорні колодязі (О.Гончар). Десь блискавки як блізи репортера, проекція на хмару грозову (Л.Костенко). Чого в молодості навчишся, те на старість як знайдеш (Нар. тв.). Тільки я переконався, що нам дворянство так личить як корові сідло (І.Тобілевич). Святковий настрій з усіх мов рукою зняло... (Ю.Збанацький). Я сиджу мов на голках жду (В.Кучер). Ну то як дівчино, в ліс чи присілок? (М.Стельмах). Плавні немов курились (М.Коцюбинський).

9. Прочитайте фрагмент листа Василя Стуса до сина. Підкресліть усі індивідуально-авторські розділові знаки, поясніть їх уживання. Запишіть пунктуаційний аналіз виділених речень.

Дорогий Дмитре,

ну, от, Тобі вже сімнадцять...

Що ж Тобі побажати? І чи маю я право на те... Коли я був у Твоєму віці, то вважав, що я всесильний, усемогутній, як Бог. Приємно, що було таке відчуття. Навіть згадувати – приємно. Хоч згадую – із усмішкою. Зі скептичною. Я далеко не всесильний, як бачиш.

Бери од кожної пори свого життя те, що вона тобі пропонує. *Вимагати од часу – і немудро, і негідно, може. Але – і не пливи за*

течією. Тобто, виробивши тверді орієнтири, що таке добро і що зло, виростає у їхньому магнітному полі, аби по ньому все в тобі скристалізувалося (так Вернадський писав, згадуючи геологічні структури). Ідеал є один – добра і справедливості, чесності і любові. Іншого, мабуть, нема. Ще додаю – ідеал Краси.

Зле жити без ідеалів, але не менше зло – з ідеалами. Втім, уточнити смисл слова "жити" я б не наважився: і не це, і не це, і не це. Не знаю, чи Ти повторював ці слова, чи може, тільки допоминаєшся: життя – це праця, любов, футбол, боротьба, щастя, мандри, навчання і т. д. *Людина існує не пізнанням (хоч і пізнанням), не працею (хоч і працею), не любов'ю (хоч і нею)*. Людина живе, щоб жити. Дуже неокреслено, але окресленіше не сказав ще ніхто. Намагайся розуміти інших людей, бачити в їхніх життях їхню правду, яку треба приймати, а не оспорювати. Отож, суди про людей не зі своєї позиції тільки, а й їхньої. Ще краще – з кількох позицій. А як би вчинив тут П'єр Безухов, чи Роберт Джордано, чи Мартін Іден, наприклад? Для цього треба мати **щедре серце**. Живуть же по-своєму дерева і квіти, жаби і ластівки, щури й соколи. І претензій до них ніхто не ставить. Так і люди.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №15

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В СКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ. ПУНКТУАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

1. Система розділових знаків у складносурядних реченнях.
2. Пунктуація в складнопідрядних реченнях.
3. Кома, крапка з комою, тире та двокрапка між частинами безсполучникових речень.
4. Розділові знаки в реченнях з різними видами зв'язку.
5. Схеми пунктуаційного аналізу складного речення.

Основна література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 166 – 180.
2. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 565 – 620.
3. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-тє вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 224 – 234.
4. Глазова О. П. Українська пунктуація: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2006. – С. 223 – 263.
5. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 354 – 372.
6. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Вища школа, 2006. – С. 156 – 180, 232 – 243.
7. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 731 – 764.
8. Лінгвістичний аналіз: Практикум: навч. посіб. / за ред. Г. Р. Передрій. – К. : Видавничий центр "Академія", 2005. – С. 193 – 201.

Додаткова література:

Ющук І. Основні правила української пунктуації / І. Ющук // Освіта. – 15 травня. – 1996. – С. 7.

Завдання:

Використовуючи якомога більше складних речень, напишіть твір-роздум на тему "*Життя – це вічність у мініатюрі*" (Ралф Уолдо Емерсон). Обґрунтуйте пунктуацію.

Аудиторні завдання:

1. Прочитайте речення, дотримуючись правильної вимови. Обґрунтуйте вживання розділових знаків.

Злітає листя із дібров, і материнка одцвітає (В.Грінчак). То сонце засвітить, то вітер легенько подує (К.Козуба) Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі (Л.Костенко). Сонце почало помітно схилятися донизу, але спека не згасала (А.Малик). Пройшла гроза, і ніч промчала, і знову день шумить кругом (В.Сосюра). Хіба тремтить моя рука чи пісня й думка кволі? (Леся Українка). Не кричи і не плач (М.Вінграновський). Як багато було сподівань і як мало було щастя на землі! (М.Стельмах). Ех, пахне ранок. Срібло й синь (Б.-І.Антонич). Зловісна тиша. Холодно і млосно (В.Симоненко). Вже стигнуть спасівки й ренет і місяць присіда до столу (Н.Кащук). Там трава голуба в золотючій росі і дівчата усі – Афродіти (В.Забаштанський). Спинюся на мить і подумаю всує: "Ніщо нас не вчить і ніщо не рятує" (Л.Скирда). Відкривши двері, привіталася і на одну тільки мить, на одну невловиму мить постояла в дверях, ніби непрошена чужа гостя; і якось страдницьки, болюче-материнськи кілька раз сіпнулося в неї підборіддя, і гірким осіннім туманом заступило очі (Григорій Тютюнник). Ось помандрують аж за синє море над смутком сіл високі журавлі; і хтось останній на полі дооре вузеньку смужку вогкої землі (Є.Плужник). Ударив грім – і зразу шкереберть пішло життя (В.Стус). Дай людині владу – і вона себе покаже (Античний вираз). Пішов у смерть – і повернувся в думі, І вже тепер ніхто його не вб'є (Л.Костенко).

2. Перепишіть речення, правильно розставивши розділові знаки. Поясніть пунктуацію в складнопідрядних реченнях.

Дід говорить що так співають лебедині крила (М.Стельмах). І дощ до ранку буде шепотіти святі слова які я промовчу (М.Луків). Тоді лише пізнається цінність часу коли він втрачений (Г.Сковорода). Працював добре не коли від нього вимагали а коли сам хотів. Він ніяк не міг пригадати ні хто його батьки ні де його оселя. Думав обізватися спитати хто (Григійр Тютюнник). Думав обізватися спитати хто такий. Я прокинувся через те що поїзд сіпонував і раптом пішов швидше (Ю.Смолич). Перш ніж зануритись у поезію Томаза Чиладзе потрібно в самому собі створити клімат замисленості... (П.Мовчан). Діти так і не змогли дізнатися ні хто він ні де він жив ні як його звати (О.Гончар). Де був пісок там простяглися луки. Де був окоп там колосіння нив (Г. Кривда). Він знав одне що десь там за лиманом тече ріка велика Борисфен (Л.Костенко). Коли б я був вітром буйним я б розгонив чорні хмари щоб від хмар не слались тіні щоб сміялось завжди сонце (Олександр Олесь). Весняної ночі як в небі високо Стоять білі хмароньки в крузі; Як вітер шепоче й зітхає глибоко У сонному темному лузі... (Леся Українка).

3. Запишіть продовження зазначених типів безсполучникових речень, обґрунтуйте пунктуацію:

а) з однорідними частинами, що означають **одночасність дій, явищ**: Подає лапатай сніг...;

б) з однорідними частинами, що означають **послідовність дій, явищ**: Все більше густів вечірній морок...;

в) з однорідними частинами, які пов'язані **зіставними** чи **протиставними** смисловими зв'язками: Бджоли раді цвіту...;

г) з неоднорідними частинами, одна з яких виражає **умову**, за якої можлива дія, про яку йдеться в іншій частині: Не навчить школа...;

г) з неоднорідними частинами, одна з яких вказує на **час** здійснення дії, про яку йдеться в іншій частині: Засвітить сонце...;

д) з неоднорідними частинами, одна з яких вказує на **причину** здійснення дії, про яку йдеться в іншій частині: Він повернувся додому...;

е) з неоднорідними частинами, одна з яких виражає **наслідок** того, про що йдеться в іншій частині: Гасне вогонь...;

є) з неоднорідними частинами, одна з яких *розкриває, пояснює* чи *уточнює* зміст іншої частини: Сьогодні бачу...

4. Перепишіть речення, виправивши, де потрібно, порушення пунктуаційних норм.

Даринці вже здається, що минуло бозна-скільки часу що, вже ніч скоро збіжить – а мати все порається (А.Дімаров). Безсмертні всі, той виховав дитину, той пісню написав, хоч і єдину, а той що не зумів цього зробити коло дороги посадив ялину (Д.Павличко). А ще чогось жаліла за дощами, за цвітом яблуневим, за хрущами, за сонцем, і за квітами в траві – якісь вони зробились, як живі (Л.Костенко). Коли невірний друг тихенько зрадить, коли немає ради, і розради, коли усі вже спалено мости: я вистою, бо, є у мене ти (П.Перебийніс).

5. Зробіть пунктуаційний аналіз поданих речень.

Він взяв мене за плечі, звав єдиною, щось говорив про долю, про буття. Ще мить, ще мить, ще тільки мить і мить, і раптом озирнусь, а це вже роки й роки! На голови, де, наче солов'ї, своє гніздо щодня звивають будні, упав романс, як він любив її і говорив слова їй незабутні. Я оступіла: Гриць прийшов із нею. А, може, й правду кажуть, що ти відьма, приворожила – і пропав навік (За творами Л.Костенко).

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ ІЗ ПРЯМОЮ, НЕПРЯМОЮ І НЕВЛАСНЕ ПРЯМОЮ МОВОЮ, РЕПЛІКАМИ ТА ЦИТАТАМИ. ПУНКТУАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ТАКИХ РЕЧЕНЬ

1. Пряма мова. Розділові знаки при ній.
2. Пунктуаційні знаки при непрямій мові та невласне прямій мові.
3. Розділові знаки при цитатах.
4. Пунктуаційне оформлення діалогу.
5. Схема пунктуаційного аналізу речень із прямою мовою, репліками та цитатами.

Основна література:

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 180, 182 – 185.
2. Ющук І. П. Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – С. 620 – 627.
3. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [4-тє вид.]. – К. : Освіта, 2000. – С. 235 – 239.
4. Глазова О. П. Українська пунктуація: навч. посіб. / О. П. Глазова. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2006. – С. 268 – 293.
5. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: навч. посіб. / Г. О. Козачук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2008. – С. 379 – 386.
6. Шевчук С. В. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Вища школа, 2006. – С. 190 – 202.
7. Шкуратяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / Н. Г. Шкуратяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 764 – 770 .
8. Лінгвістичний аналіз: Практикум: навч. посіб. / за ред. Г. Р. Передрій. – К. : Видавничий центр "Академія", 2005. – С. 182 – 207.

Додаткова література:

Ющук І. Основні правила української пунктуації / І. Ющук // Освіта. – 15 травня. – 1996. – С. 7.

Завдання:

За поданими схемами складіть речення про Новий рік, поясніть розділові знаки.

- 1) А: "П".; А: "П?"; А: "П!";
- 2) "П", – а.; "П?" – а.; "П..." – а.;
- 3) "П, – а, – п".; "П, – а. – П".; "П? – а. – П".;
- 4) А: "П", а.; А: "П!" – а.; А: "П..." – а.

Аудиторні завдання:

1. Запишіть речення, виправляючи порушення пунктуаційних норм під час передачі прямої мови. Обґрунтуйте вживання розділових знаків та складіть схеми речень. Допишіть їх до схем, які використовували у процесі виконання домашнього завдання.

А материнка всіх дітей гойдає і колискову пісеньку співає: Ой люлі, люлі, люлі, прихиліться до землі... (Л.Костенко). "За спання не придбаєш коня!", – промовляла й будила нас мати (В.Грінчак). "Як дивно підібрані кольори!" – сказав Олександр Кіндратович, обережно відбираючи в Холода букет. – "Чудесна гармонія!" (Ю.Мушкетик). Прощай... – промовив журно. – Можливо, ми вже не побачимося. (В.Шевчук). Оглянулася я: Що тобі? – питаю (Марко Вовчок). Я крикнув "Згода" – і одвів полки (Л.Костенко).

2. Перебудуйте речення з прямою мовою на речення з непрямою мовою. Поясніть пунктуацію.

Хтось казав: "Найхарактерніша ознака посередності – це здатність сприймати як щось посереднє майстрів минулого". (П.Загребельний). Питає у неба земля: "Чи ти будеш моїм оборонцем?" (М.Нагнибіда). Жаба просить: "Присудіть мені воду!" (Народна творчість). "Яка ти розкішна, земле, – думала Меланка. – Весело засівати тебе хлібом, прикрашати тебе зелом, завітчати квітами". (М.Коцюбинський). Казав пан: "Кожух дам", та слово його

тепле (Народна творчість). "Не проводжайте мене, – просила Ліля рідних. – Я скоро повернусь" (Я.Баш). "Солодка моя, яка ти солона, вся з піни морської, мабуть", – сказав і не знав, що ввік від сьогодні мені вже судилось русалкою бути (М.Влад).

3. Допишіть за поданим початком текст (5-6 речень) із невластною прямою мовою. Поясніть особливості використання невластною прямої мови та обґрунтуйте вживання розділових знаків при ній.

Вона до ранку не могла заснути. За вікном так рясно цвіла черемха, виспівували солов'ї. Серце м'яко стискалось, якась неясна тривога і солодке передчуття щастя народжували все нові й нові думки...

4. Обґрунтуйте пунктуацію в наведених цитатах. Запишіть пунктуаційний аналіз виділених речень.

Правду сказав Екзюпері: "Про собор не скажеш нічого істотного, коли говорити лише про камені". (Є.Сверстюк). Р.Піхманець зазначає, що "...вибори 1897 року принесли нові розчарування й болючі переживання, викликані "патріотичною зрадою" й відступом польських друзів..." **"...Вибори 1897 року принесли нові розчарування й болючі переживання, викликані "патріотичною зрадою" й відступом польських друзів..."** – зазначає Р.Піхманець. Україна прощає блудним синам, які покаялись і прийшли до неї, і радіє їм, бо вони "були мертві – і ожили, ... І знайшлися!" (В.Захарченко). А дід казав, що "не візьме ніколи вдруге вже із собою" (Д.Фальківський). На думку Леонардо да Вінчі, "гарний живописець повинен писати дві речі: людину і уявлення її душі". (П.Загребельний). Збірка поезій Сергія Гарбуза "Сліпий дощ"... – своєрідна спроба по-філософськи осягнути сенс людського життя, зрозуміти спрямованість польоту Всесвіту "у викривлених просторах буття". (В.Куцик). "Справжня самотність – це присутність людини, яка тебе не розуміє" (Е.Хаббард).

Переходять в спогади події,
Настає в буденному житті
Рівновага слів і рівнодія
Вчора ще сумбурних почуттів.

О.Слоньовська

Щастя – це коли час зупиняється.

Ж.Сесборн

Вражає вміння чи, скоріше, дар Ліни Костенко дивитися на світ по-особливому тонко:

Вечірнє сонце, дякую за день!
Вечірнє сонце, дякую за втому.
За тих лісів просвітлений Едем
І за волошку в житі золотому.

5. Перепишіть діалоги, розставляючи пропущені розділові знаки.

Сину коли ж ти двійку виправиш

Та ніяк учитель журналу в класі не залишає... От тільки залишить – так і виправлю (Народна творчість).

Не замерзла помовчавши буркнув Андрій

Ні

Що? Та підними голову, чого нахилилась

Не замерзла промовила Мотря й несміло подивилась йому в очі (В.Винниченко).

Учитель

Ваш син увесь час біля книжок заспаний.

Батько

Може бути. То в ньому талант дримає (Народна творчість).

Що ти відлиго хочеш робить Хочу я зимо сніг розтопить (А.Качан).

СХЕМИ ОРФОЕПІЧНОГО, ОРФОГРАФІЧНОГО ТА ПУНКТУАЦІЙНОГО АНАЛІЗІВ

Схема орфоепічного аналізу слова:

1. Записати слово фонетичною транскрипцією.
2. Визначити наголос (якщо є, то основний і побічний чи подвійний); обґрунтувати акцентуацію.
3. Підкреслити складні для вимови звуки та звукосполучення.
4. Пояснити вимову звуків і звукосполучень правилами орфоєпії.

Зразок:

1. [знан':á].
2. Наголошений склад [н':á]: у двоскладових віддієслівних іменниках на **-ння**, **-ття**, які втратили відтінок дії, наголос падає на останній склад (знання, життя, буття).
3. [знан'á].
4. [н':] – зубний приголосний перед **я** стає м'яким, а між голосними ([а]) вимовляється подовжено.

Схема орфографічного аналізу слова:

1. Записати слово орфографічно, виділити орфограму (-ми).
2. Назвати орфограму (-ми), визначити її (їх) тип.
3. Пояснити написання.
4. З'ясувати принцип (-и) орфографії, на якому (-их) базується написання.

Зразок:

1. Денний.
2. Буквена орфограма "Подвоєні літери".
3. Букви подвоюються внаслідок збігу: корінь закінчується, а суфікс починається літерою **н**.
4. Принцип орфографії – морфологічний.

Схема пунктуаційного аналізу простого речення:

1. Прочитати речення відповідно до вжитих у ньому розділових знаків, записати його.
2. Назвати й умовно позначити пунктограми (пунктограму в кінці речення – **X**, пунктограми всередині речення – малими літерами).
3. З'ясувати основні типи розділових знаків:
  - а) за способом уживання: одиничні (повторювані або неповторювані) чи парні;
  - б) за функціональним призначенням: роздільні чи видільні;
  - в) за відповідністю загальноприйнятим пунктуаційним нормам: нормативні (безваріантні або варіантні) чи індивідуально-авторські.
4. Визначити принцип (-и) пунктуації: синтаксичний (структурний), смисловий, інтонаційний.
5. Пояснити вживання розділових знаків пунктуаційними правилами.

Зразок:

1. Ви –^а біль моя,^б і радість,^в і надія (С. Полин).^X
2. Пунктограми:
X – крапка в кінці розповідного неокличного речення;
а – тире між підметом і присудком;
б, в – коми між однорідними членами речення.
3. Типи розділових знаків:
X – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний;
а – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний варіантний (варіантом є нуль знака);
б, в – одиничні повторювані, роздільні, нормативні безваріантні.
4. Усі розділові знаки вживаються за структурним, смисловим та інтонаційним принципами.
5. Обґрунтування:
X – у кінці розповідного неокличного речення вживається крапка;
а – тире може ставитись і не ставитися між підметом та присудком, якщо підмет виражений особовим займенником;

б, в – між однорідними членами речення, що поєднуються між собою повторюваними сурядними сполучниками *і...і*, уживається кома.

Схема пунктуаційного аналізу складного речення:

1. Прочитати речення відповідно до вжитих у ньому розділових знаків, записати його.

2. Назвати й умовно позначити пунктограми (пунктограму в кінці речення – **X**, пунктограми на межі частин складного речення – великими літерами і пунктограми кожної з частин речення – малими літерами).

3. З'ясувати основні типи розділових знаків:

а) за способом уживання: одиничні (повторювані або неповторювані) чи парні;

б) за функціональним призначенням: роздільні чи видільні;

в) за відповідністю загальноприйнятим пунктуаційним нормам: нормативні (безваріантні або варіантні) чи індивідуально-авторські.

4. Визначити принцип (-и) пунктуації: синтаксичний (структурний), смисловий, інтонаційний.

5. Пояснити вживання розділових знаків пунктуаційними правилами.

Зразок:

1. Колись він,^а як світанок,^а входив у її життя,^А а тепер перед нею стояв надламаний вечір людини (М. Стельмах).^Х

2. Пунктограми:

X – крапка в кінці розповідного неокличного речення;

A – кома між частинами складносурядного речення;

аа – коми при порівняльному звороті.

3. Типи розділових знаків:

X – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний;

A – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний.

аа – парні, видільні, нормативні безваріантні.

4. Усі розділові знаки вживаються за структурним, смисловим та інтонаційним принципами.

5. Обґрунтування:

X – у кінці розповідного неокличного речення вживається крапка;

A – між частинами складносурядного речення, які з'єднані за допомогою сполучника **a** і мають зіставні відношення, уживається кома;

aa – для виділення порівняльного звороту, який має важливе смислове навантаження, уживаються коми.

Схема пунктуаційного аналізу складної синтаксичної конструкції:

1. Прочитати складну синтаксичну конструкцію відповідно до вжитих у ній розділових знаків, записати її.

2. Назвати й умовно позначити пунктограми (пунктограму в кінці речення – **X**, пунктограми на межі блоків складної синтаксичної конструкції – арабськими цифрами, пунктограми між частинами кожного з блоків складної синтаксичної конструкції – великими літерами і пунктограми всередині кожної частини речення – малими літерами).

3. З'ясувати основні типи розділових знаків:

а) за способом уживання: одиничні (повторювані або неповторювані) чи парні;

б) за функціональним призначенням: роздільні чи видільні;

в) за відповідністю загальноприйнятим пунктуаційним нормам: нормативні (безваріантні або варіантні) чи індивідуально-авторські.

4. Визначити принцип (-и) пунктуації: синтаксичний (структурний), смисловий, інтонаційний.

5. Пояснити вживання розділових знаків пунктуаційними правилами.

Зразок:

1. Минає літо,^А осінь вже бреде,^Б лісів багрець торкнувся вересневий,¹ і пахне чебрецем,^В і листя де-не-де,^а кружляючи,^а лягає під дерева (Л.Тендюк).^Х

2. Пунктограми:

Х – крапка в кінці розповідного неокличного речення;

1 – кома між блоками складної синтаксичної конструкції, об'єднаними сполучником сурядності;

А, Б – коми між частинами речення, об'єднаними безсполучниковим зв'язком;

В – кома між частинами речення, об'єднаними сполучниковим сурядним зв'язком;

аа – коми при відокремленій обставині.

3. Типи розділових знаків:

Х – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний;

1 – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний;

А, Б – одиничні повторювані, роздільні, нормативні безваріантні;

В – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний;

аа – парні, видільні, нормативні безваріантні.

4. Усі розділові знаки вживаються за структурним, смисловим та інтонаційним принципами.

5. Обґрунтування:

Х – крапка ставиться в кінці розповідного неокличного речення;

1 – кома вживається між блоками складної синтаксичної конструкції, які з'єднані повторюваним сурядним сполучником *і*;

А, Б – кома вживається між частинами речення (у межах одного блоку складної синтаксичної конструкції), які виражають одночасність дій, тісно пов'язані між собою і з'єднані безсполучниковим зв'язком;

В – кома вживається між частинами речення (у межах одного блоку складної синтаксичної конструкції), що виражають одночасність дій, тісно пов'язані між собою і поєднані повторюваним сурядним сполучником *і*;

аа – комами виділяється відокремлена обставина, яка стоїть перед присудком-дієсловом і виражена одиничним дієприслівником.

Схема пунктуаційного аналізу речень із прямою мовою, репліками та цитатами:

1. Прочитати речення відповідно до вжитих у ньому розділових знаків, записати його.

2. Назвати й умовно позначити пунктограми (пунктограму в кінці речення – **X**; пунктограми між прямою мовою і словами автора – римськими цифрами; на місці лапок чи тире для виділення прямої мови – велику латинську літеру **S**; за потреби – пунктограми всередині прямої мови і слів автора: між блоками складної синтаксичної конструкції – арабськими цифрами, між частинами складного речення – великими літерами, усередині частин складного речення й у простих реченнях – малими буквами).

3. З'ясувати основні типи розділових знаків:

а) за способом уживання: одиничні (повторювані або неповторювані) чи парні;

б) за функціональним призначенням: роздільні чи видільні;

в) за відповідністю загальноприйнятим пунктуаційним нормам: нормативні (безваріантні або варіантні) чи індивідуально-авторські.

4. Визначити принцип (-и) пунктуації: синтаксичний (структурний), смисловий, інтонаційний.

5. Пояснити вживання розділових знаків пунктуаційними правилами.

Зразок:

1. "SВ літах дитинства,^a можливо,^a закодовано щось вельми для душі необхідне"^S, –^I каже згодом до мене Заболотний (О. Гончар).^X

2. Пунктограми:

X – крапка в кінці розповідного неокличного речення;

SS – лапки для виділення прямої мови;

I – кома з тире між прямою мовою і словами автора;

аа – коми при вставному слові.

3. Типи розділових знаків:

X – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний;

SS – парні, видільні, нормативні варіантні (варіантом є тире).

I – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний;

aa – парні, видільні, нормативні безваріантні.

4. Усі розділові знаки вживаються за структурним, смисловим та інтонаційним принципами.

5. Обґрунтування:

X – крапка ставиться в кінці розповідного неокличного речення;

SS – пряма мова на письмі береться в лапки (на початку прямої мови замість лапок може бути тире, тоді в кінці прямої мови лапки також не ставляться);

I – кома з тире між прямою мовою і словами автора ставиться тоді, коли пряма мова є розповідним закінченим реченням, у кінці якого мала б стояти крапка;

aa – вставні слова в реченні виділяються комами.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Орфоенія

1. Виберіть варіант, у якому в усіх словах задля збереження милозвучності української мови можливе чергування початкових **у** – **в**:

а) вдача, вклад, уступ; б) урожай, Владивосток, все; в) учити, Україна, ввесь; г) ударницький, Угорщина, вже.

2. Виберіть варіант, у якому в усіх словах задля збереження милозвучності української мови можливе чергування початкових **і** – **й**:

а) іменини, ім'я, істина; б) ймення, іти, ідеться; в) ймовірний, інспектор, Йосип; г) інтрига, ікла, індієць.

3. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання прийменника **в**:

а) На греблі прозоро-жовті, по-весняному димчасті, дерева живими верхами врізались **в** голубінь, у червоний одсвіт заходу ... (М.Стельмах); б) Пішла **в** садок вишневий (Т.Шевченко); в) Там вся ти – гроно винограду **в** осонні запашного саду (Г.Коваль); г) **В** обох підківки забряжчали, жижки од танців задрижали (І.Котляревський).

4. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання прийменника **у**:

а) **У** западинах, поміж грядин, часом блищать то солоні озерця, то зарослі очеретом змілілі болота (П.Гуріненко); б) Синочки зросли – **у** школу пішли (А.Чубинський); в) Хоч ліплять з однієї глини, та обпалюють **у** різних печах (Л.Сухоруков); г) Дно **у** річці потемніло (Г.Тютюнник).

5. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання сполучника **й**:

а) Якщо платити злочином за злочин, то як же **й** жити ...на землі? (Л.Костенко); б) Замокнуть криваві гармати, **й** розквітне Вітчизна в піснях (В.Сосюра); в) Мільярди літ, многотрудно **й** невтомно, творився цей світ ... (В.Яворівський); г) Тоненький струмок

диму поволі піднявся над сторожкою, понад віттям дерев та **й** послався над ними прозорою хмаркою (Г.Тютюнник).

6. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання сполучника **і**:

а) Відберіть у народу все – **і** він усе зможе повернути, але відберіть мову – **і** він ніколи більше уже не створить її (К.Ушинський); б) Зима, скрадаючись, повіяла крилом **і** снігом – біллю білою – її покрила (О.Пчілка); в) **І** помандрують аж за синє море над смутком сіл високі журавлі (Є.Плужник); г) Врешті він переступив поріг, підійшов до печі **і** присунувся до вогню (М.Коцюбинський).

7. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання прийменника **в**:

а) Народ шукає **в** геніях себе (Л.Костенко); б) **В** глибоких полинах, зелених од винограду і повних синьої мли, тіснились кам'яні громади (М.Коцюбинський); в) Вигнанцем може себе почувати українець і **в** самім осередку України (Ю.Липа); г) Багато чортяк були янголятами **в** дитинстві (А.Коваль).

8. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання прийменника **у**:

а) Не знаючи броду, не лізь **у** воду (Народна творчість); б) Чого ти, – каже, – Карпе, устроїв свої очі **у** вікно? (П.Мирний); в) **У** небі вітер кучерявий колише теплу блякить (М.Рильський); г) Весна панує завжди **у** душі одна (Д.Павличко).

9. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання прийменника **з**:

а) Одного разу він прийшов сюди з етюдником ... (І.Цюпа); б) Прибій за яких півгодини перескакував уже через каміння, заливав прибережну дорогу і підбирався до мішків з сіллю (М.Коцюбинський); в) Спинитися – вмерти **з** одчаю й знемоги (М.Бажан); г) Фенікс вилітає **з** попелу ... (Л.Костенко).

10. Виберіть варіант, у якому немає порушення норм вживання прийменників **з, із, зі (зо)**:

а) мов із сонця виплетені; оцінка **з** математики; б) **З** його

приїздом; заміс з тіста; в) з шовку; бере зі столу; г) зі школи; оцінка із алгебри.

11. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання форм дієслів на **-ся, -сь**:

а) При сонячному світлі соромив**сь** навіть дивити**сь** на них (О.Довженко); б) Сумно дивити**ся** на зів'ялі квіти (М.Стельмах); в) Як тільки починала**ся** зима – мусила з вільшаника на плечах хмиз носити (Ю.Збанацький); г) Ніч спустила**ся** на землю, розлила**ся** понад нею (О.Олесь).

12. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання форм дієслів на **-ся, -сь**:

а) Не диви**ся** так привітно, яблуновоцвітно (П.Тичина); б) Будь славен, день багатого врожаю, прозоре небо, підіймай**ся** вище (А.Малишко); в) Розвійте**ся** з вітром, листочки зів'ялі (І.Франко); г) Трудити**сь** має кожен, як бджола (Д.Павличко).

13. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання форм дієслів на **-ся, -сь**:

а) Повінчай**ся** з туманом ночі (П.Тичина); б) Орел впинав**ся** кігтями в рамено, клював печінку ... (Л.Костенко); в) Шукати Шеремета було ризиковано: надворі вже день – розвидніло**сь** напрочуд швидко (М.Карплюк); г) Не стань печаллю у моїм житті, не сій**ся** смутком на моїм путі ... (Р.Братунь).

14. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання часток **б, би**:

а) Зійшло **б** гаряче сонце і простягло**ся б** по полю, як струни, бабине літо (М.Коцюбинський); б) Прихилити**ся б** у затінку до зеленої землі (М.Стельмах); в) Гуляв **би** я понад Дніпром ... (Т.Шевченко); г) Прилетіла **би** я до тебе, та крилець не маю (Народна творчість).

15. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання прийменника **в**:

а) Білі акації будуть цвісти **в** місячні ночі жагучі (В.Сосюра); б) Огнекрилих метеликів рій Зазоріє **в** саду на шипшині (П.Филипович); в) Ми віримо **в** магію небес, але не віримо **в** манну

небесну (І.Драч); г) Одним пальчиком **в** двері постука розлука (М.Нагнибіда).

16. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання сполучника **і**:

- а) **І** в молодій гарячій праці мої хай роки зазвучать (С.Брудний);
- б) Пахне, пахне вся Україна медоцвітом **і** соками трав (В.Ткаченко);
- в) Є в словниках **і** віра, **і** надія, є слова дія, дієслів полки (С.Литвин);
- г) Напівзасохлі, поруділі від сонця, вони (квіти) все-таки були дорогими, як спомин про весну **і** літо (П.Кочура).

17. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання сполучника **й**:

- а) Ніби **й** задрімав був зразу, але щось приверзлося, що **й** прокинувся (А.Головка);
- б) Щедро **й** красно пестує земля все насіння (І.Максимович);
- в) Павло, заохотивши дружину до науки, **й** сам не пас задніх (Ю.Яновський);
- г) Тільки одна мати вміє разом кохати свою дитину **й** ненавидіти ... (П.Мирний).

18. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання прийменника **у**:

- а) Відлітають знову журавлі **у** вирій під осінню пісню уночі... (Д.Фальківський);
- б) **У** променях слави великих людей купаються їх біографи (Ю.Рибников);
- в) Як добре **у** житті закоханим, і як тривожно в світі їм (А.Кацнельсон);
- г) Що має почувати горобець **у** горобину ніч? (Л.Костенко).

19. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання прийменника **в**:

- а) Я буду жити **в** хмарі, **в** шумі беріз під вікном (Л.Первомайський);
- б) Так, десь повинна бути та, одна, що лиш мені призначена на світі. А що, коли на мене жде вона не **в** нашому, а **в** іншому столітті? (П.Скунць);
- в) Дихають тихо акації ніжні, злегка колишуться **в** сутіні срібній... (О.Олесь);
- г) Цвітуть волошки **в** золотому житі, а над смарагдом луки сяє мак (В.Стус).

20. Виберіть варіант, у якому є порушення норм вживання сполучника **й**:

- а) Була ти музою, **й** пили уста медузи кров уяви... (Є.Маланюк);
- б) Минає день. Ну, от ми **й** піднялись ще на одну шаблиночку

страждання (Л.Костенко); в) Чом яблука не рвеш задарма із дерева життя **й** пізнання? (Д.Павличко); г) Не було Миколи **й** Андрія, не було докола нікого (Г.Кость).

21. Виберіть варіант, у якому немає порушення норм вживання прийменників **з, із, зі (зо)**:

а) заборгував **з** дві сотні гривень; **зі** стільцем; б) знайшов **зо** три десятка монет; **із** аудиторії; в) повертався **зі** мною; повертався **зі** Львова; г) повертався **зо** мною; зник **із** світу.

22. Виберіть варіант, у якому немає порушення норм наголошування виділених голосних у словах:

а) **дрова**, **кропива**, **олень**; б) **одинадцять**, **листопад**, **новина**; в) **український**, **олень**, **новий**; г) **каталог**, **новий**, **удев'ятеро**.

23. Виберіть варіант, у якому немає порушення норм наголошування виділених голосних у словах:

а) **чотирнадцять**, **вітчим**, **середина**; б) **подруга**, **чотирнадцять**, **килим**; в) **покаяння**, **речовина**, **осока**; г) **циган**, **фартух**, **вітчим**.

24. Виберіть варіант, у якому подано слова із подвійним наголошуванням:

а) **вимога**, **чотирнадцять**, **йдемо**; б) **весняний**, **алфавіт**, **маляр**; в) **брова**, **йдемо**, **фартух**; г) **листопад**, **кропива**, **олень**.

25. Виберіть варіант, у якому всі приголосні вимовляються твердо:

а) **в'язи**, **пюре**, **музика**; б) **романтика**, **йшов**, **бачив**; в) **облич**, **манна**, **ручка**; г) **знання**, **казка**, **миша**.

26. Виберіть варіант, у якому всі буквосполучення **дж, дз** вимовляються зливо:

а) **віджимати**, **кукурудза**, **дзвін**; б) **джміль**, **пробуджуватися**, **дзенькіт**; в) **народження**, **підживляти**, **дзвеніти**; г) **відзвук**, **середземний**, **джем**.

27. Виберіть варіант, у якому всі приголосні, позначені літерами **в, й**, вимовляються як нескладотворчі голосні:

а) **йшов**, **піймав**, **шовк**; б) **Йосип**, **відзвук**, **йоги**; в) **гай**, **наймення**, **вересень**; г) **вогонь**, **вперед**, **кайдани**.

Орфографія

1. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) риbachий, сам-на-сам, на-гора; б) віце-президент, воєнно-стратегічний, жовто-гарячий; в) віч-на-віч, джинси, сіллю; г) гава, кінчик, Ахіллесова п'ята.

2. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) Мексіка, курйоз, дончин; б) циганці, Верховна Рада України, віце-президент; в) гогель-могель, жовтогарячий, президент; г) різдв'яний, мільон, статя.

3. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) дізель, дружнього, звязати; б) рослинний, Конституційний Суд України, військовополонений; в) жар птиця, агресія, вишенці; г) буквенний, сіробілий, раз-у-раз.

4. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) Дизель, завойованого, різб'яр; б) президент України, суддею, тітонці; в) сама самотою, надобраніч, гринджоли; г) Петрикові олівці, червоногарячий, пліч-о-пліч.

5. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) бравіссімо, сьомий, нобелівська премія; б) миш'як, уманський, магазин; в) Прем'єр-міністр України, гандж, Новий рік; г) різдво, іррегулярний, лєш.

6. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) піаніссімо, втрюх, мікро частинка; б) гулубка, Автономна республіка Крим, хвилинци; в) Декан, біло-жовтий, парашют; г) півогірка, пів-Ялти, пів'яблука.

7. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) аксіома, мільон, жюрі; б) Ярослав мудрий, купівля-продаж, кінець-кінцем; в) ЗІЛ-111, літак "Ту-134", бензо-пила; г) торф'яний, розрісся, калька.

8. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) вимпел, серйозний, медаль За відвагу; б) Кабінет Міністрів України, бюро, студентський; в) розумнечок, мариво, плетево; г) кочан, сфотографувати, колач.

9. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) спирт, День учителя, користний; б) літак "Антей", дорожчий, просьба; в) роспитати, бреніти, прегарний; г) довгожданний, донеччина, бур'ян.

10. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) кинджал, приосвящений, багатир; б) леміш, раз-у-раз, сіро-зеленосиній; в) жури, міграція, жар-птиця; г) Волинська Область, пюре, 100 річчя.

11. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) Чікаго, будь-ким, будь-з-ким; б) парфуми, матір'ю, будь ласка; в) овва, женшень, Африканець; г) сила-силенна, мати-ймачуха, буколікоромантичний.

12. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) Вашінгтон, дівчина-грузинка, світло-водо-лікування; б) будь-який, писав би, прийшов-таки; в) сіро-зелено-фіолетовий, військово-зобов'язаний, "Коран"; г) жовто-гарячий, писав-би, знання.

13. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) Лейпціг, парфумерія, барокко; б) жук-короїд, Збройні сили

України, кисло-солодкий; в) сто-річчя, 100-річчя, туманий; г) черв'як, Андріївська Церква, сілський.

14. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) фортіссімо, дит'ясла, ковзкий; б) агрус, вареве, ниволя; в) багатир, богатир, зсунути; г) український, наллєш, наївний.

15. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) еліксір, коровай, лехко; б) прозьба, грушовий, богатир; в) прицидент, бряск, ґрунт; г) Львівська обласна рада, псевдопатріот, до побачення.

16. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) Алжір, піца, суспільнокорисний; б) Західна Україна, орден Мати героїня, Бог перун; в) щоденний, з'явитися, розповісти; г) періг, ясеньовий, престол.

17. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) джегіт, намальована картина, жинитися; б) суспільно необхідний, картина не намальована, багато-пребагато; в) бреніти, Київа, пребагато; г) торф'яний, воґзал, вітпустити.

18. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) зигзаґ, призьба, тремати; б) кепяток, порхати, гачочок; в) вищий, вужчий, Ріо-де-Жанейро; г) Обл-виконком, лісостеп, Б'ЮТ.

19. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) бінт, юннат, солоткий; б) об'їздна, Зиновій-Богдан, рюґзак; в) виллю, автостанція, історико-культурний; г) Мін-освіти, фейєрверк, уманський.

20. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) барокко, прекрасний, біловатий; б) отаман, плетиво, завірюха;
в) рослиність, священник, Ла-Манш; г) щедрість преборкати, кожух.

21. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) беладонна, графин, деректор; б) шалений, беззахисність, дебют;
в) інтерв'ю, дід мороз, демократична партія України; г) син Божий, вранці, багато багато.

22. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) інтермеццо, мікрочастинка, дерегент; б) не сьогодні завтра, по-двоє, екс-чемпіон;
в) Свят-вечір, будь-ким, по-друге; г) пиши-но, таки-прийшов, зфотографував.

23. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) комісія, хліб-сіль, розутися; б) калушський, легко, на одинці;
в) паливо, варення, бур'ян; г) бона (грошова одиниця), жжати, каміня.

24. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) лібретто, примати, мармор; б) височенний, богиня Венера, вертолїт;
в) місяць, пів аркуша, россипатися; г) голуб'я, затимнити, бона (нянька).

25. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) мадона, приборкати, черивик; б) В'ячеслав, корінчики, Ганна;
в) кон'ютивїт, фос, свято Перемоги; г) вілла, цукерки Мрія, кішеня.

26. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) піцца, Конституція України, Св'ятослав; б) хвилинци, казахський, шістсот;
в) п'ятьдесять, пребити, Мекка; г) щелина, міграція, смитана.

27. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) мула, еміграція, чотирьма; б) футбол, вищий, агенський;
в) Київський Будинок Мод, ахіллесова п'ята, газета Віче; г) радіо- й телеапаратура, міні-спідниця, макрокосмічний.

28. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) мірра (ароматична смола), двотисячний, повість "Леді";
б) міра (одиниця виміру), лінгвістика, катушка; в) Лукян, непримиренний, хожу; г) проєкт, Жюль Верн, кофеїн.

29. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) була (документ), ЛАЗ-105, мавп'ячий; б) Голландія, пів'карбованця, Мюнхін; в) анти-інфляційний, тет а тет, нещасний;
г) сузір'я, ґрунт, престиж.

30. У якому варіанті всі слова записані без порушення орфографічних норм?

а) біль (законопроект), юннат, військовоморський; б) бр'язк, хобі, Сузір'я Великої Ведмедиці; в) претендент, безпека, мармор;
г) розумний, мікрочастинка, писав же.

Пунктуація

1. Речення ***На добраніч втрачена любове (Т.Коломієць)*** написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при відокремленому означенні; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при відокремленому додатку; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при звертанні.

2. Речення ***Зневірці мабуть тим і вбогі, що взимку вірять лиш зимі (П.Скунць)*** написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при

звертанні; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при вставлених компонентах; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при вставних компонентах.

3. Речення *Ти не кажи пусте (болюче це людині, що) гине десь поет далеко, на чужині (М.Тарновський)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при звертанні; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при вставлених компонентах; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при вставних компонентах.

4. Речення *Мій час пливе собі так тихо-тихо: як по ставку пливе сухий листок (Леся Українка)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків між частинами складнопідрядного речення; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків між частинами складносурядного речення; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків між частинами безсполучникового речення.

5. Речення *Душа це битий шлях на невідомих дійсності полях (Б.-І.Антонич)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання тире між підметом і присудком; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складносурядному реченні; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складнопідрядному реченні.

6. Речення *Комп'ютерна цивілізація перетворює знання в інформацію, а пізнання – в інформування (Н.Халімов)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у неповних реченнях; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складносурядному реченні;

г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складнопідрядному реченні.

7. Речення *Мені наснились ночі солов'їні, дівочі співи, пахощі левад (М.Рильський)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних прикладках; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних додатках; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних підметах.

8. Речення *Не було ні зустрічі ні туги. Не було пориву, і жалю (Л.Костенко)* написані:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних членах речення; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при відокремлених членах речення; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при вставних конструкціях.

9. Речення *Ген килим, витканий із птиць летить над полем (Л.Костенко)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при дієприкметниковому звороті; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при дієприслівниковому звороті; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при відокремленій прикладці.

10. Речення *Усе в чеканні: спілі краплі рос, земля і місяць, вишні і тополі (Б.Олійник)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних членах речення й узагальнюваному слові; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних членах речення; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при узагальнюваному слові.

11. Речення *Все в цьому світі нерозривно пов'язане найміцнішими путами минуле і сучасне, сучасне і майбутнє* (Л.Мигаль) написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних членах речення й узагальнюваному слові; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних членах речення; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при уточненні.

12. Речення *Все в цьому світі нерозривно пов'язане найміцнішими путами: минуле, і сучасне, сучасне, і майбутнє* (Л.Мигаль) написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних членах речення й узагальнюваному слові; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних членах речення; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при уточненні.

13. Речення *Сонце почало помітно схилитися донизу, але спека не згасала* (В.Малик) написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних членах речення; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складносурядному реченні; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складносурядному реченні.

14. Речення *То пролетить березовий листочок то пробіжить невидимий їжак* (Л. Костенко) написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при повторюваних сполучниках у складносурядному реченні; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при однорідних членах речення; г) з порушенням

пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків при відокремлених членах речення.

15. Речення *Півень звик що разом із його співом наставав день (Є.Гуцало)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складносурядному реченні; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складнопідрядному реченні; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у безсполучниковому реченні.

16. Речення *Дзвенить у зорях небо чисте палає синім льодом шлях (Д.Павличко)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складносурядному реченні; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складнопідрядному реченні; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у безсполучниковому реченні.

17. Речення *Раптом вовк насторожився: йому почулися постріли (М.Вінграновський)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складносурядному реченні; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складнопідрядному реченні; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у безсполучниковому реченні.

18. Речення *Дивний догад мене обнік я залишуся в серці твоєму на сьогодні, наавтра, навік (Л.Костенко)* написано:

а) без порушення пунктуаційних норм; б) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків між однорідними членами речення; в) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків у складнопідрядному реченні; г) з порушенням пунктуаційних норм, які стосуються вживання розділових знаків між частинами безсполучникового речення.

19. Який (які) розділовий (розділові) знак (знаки) слід поставити на місці підкреслення в реченні *"Весна... Ще одна весна"_____ сказала замріяно й трохи сумно Світлана Кузьмівна (Ю.Мушкетик)?*

а) кому; б) тире; в) кому й тире; г) двокрапку.

20. Який (які) розділовий (розділові) знак (знаки) слід поставити на місці підкреслення в реченні *"Хто?"_____ доноситься з-за дверей глухо, заспано (В.Дрозд)?*

а) кому; б) тире; в) кому й тире; г) двокрапку.

21. Який (які) розділовий (розділові) знак (знаки) слід поставити на місці підкреслення в реченні *"День добрий!"_____ чемно вітали вчителя діти по дорозі до школи (Д.Бедзик)?*

а) кому; б) тире; в) кому й тире; г) двокрапку.

22. Який (які) розділовий (розділові) знак (знаки) слід поставити на місці підкреслення в реченні *"Біда..."_____ стогоном обзивається темрява (М.Стельмах)?*

а) кому; б) тире; в) кому й тире; г) двокрапку.

СЛОВНИКОВІ ДИКТАНТИ

Ряст, кар'єра, бур'ян, буряк, різдвяний, вп'ятьох, між'ярусний, дит'ясла, черв'як, мавпячий, Мін'юст, пів'ящика, піваркуша, пів-Ялти, миш'як, кон'юнктура, пан'європейський, пюре, О'Генрі, Д'Артаньян.

Вісімдесят, учотирьох, по-українському, дерзкий, ковзкий, малюсінький, пральня, ляльчин, циганчин, дивіться, мільярд, нюанс, сеньйорита, конче, громадянство, уманський, уральський, гіркий, Горький, заміжжя.

Мільйон, курйозний, цільовий, Муравйов, Соловйов, кольоровий, сьомий, льотчик, медальйон, льон, районний, Ковальов, сьогодні, трьох, чийого, бульйон, вйокати, завойований, Линьов, цього.

Китай, Пакистан, ентузіазм, піанісимо, Флорида, Вірджинія, кинджал, диякон, чипси, альтруїзм, феєрверк, журі, парашут, парфуми, кофеїн, аудієнція, бинт, дисципліна, Мексика, Лейпциг.

Агресія, алея, сума, Еллада, Голландія, Мекка, бароко, колектив, манна, бонна (нянька), білль, беладона, донна, каса, інтермецо, піца, алергія, імматеріальний, контррозвідка, мірра (смола).

Статті, статей, ніччю, щирістю, навмання, виллемо, ляний, здаду, анотація, військкомат, щоденник, здоровенний, довгожданий, жаданий, священник, священний, непримиренний, непримірений, бовван, овва.

Кожух, пиріг, затемнити, пелена, праведний, тривожитися, марево, диригент, леміш, величезний, шепотіти, козеня, криниця, калач, ложка, рибка, легко, приїжджати, нижче, вище.

Сфотографувати, зжитися, безкрай, відкриття, міжконтинентальний, надпотужний, обпалити, підтримка, передплата, понадплановий, розтягнути, черезплічник, презавзятий, препогано, приборувати, привабливо, преосвященний, престол, непричетний, прецедент.

Водоканал, георозвідка, хліб-сіль, честь честю, прем'єр-міністр, унтер-офіцер, міні-перукарня, лісосплав, розрив-трава, тонно-кілометр, трудодень, пройдисвіт, шестиденка, полукіпок, кулько- й роликопідшипники, автомотогурток, розтяг-стиск, магнітолог-астроном, Вовчик-Братик, жар-птиця.

Ріка Дунай, Дунай-ріка, зима-чарівниця, чарівниця зима, учитель-ботанік, ботанік-учитель, льон-довгунець, гриб-паразит, каштани-підлітки, підлітки каштани.

Трьомстам, шістдесят, шістдесятип'ятимільйонний, 65-мільйонний, тисяча дев'ятсот дев'яносто сьомий, три з половиною мільйонна армія, вісьмох, п'ятдесятьох, одинадцятро, кільканадцять, кількадесят, будь-кого, будь у кого, ніхто, котрий-будь, казна-ким, казна з ким, хтозна-який, бозна-що, абиякий.

Радіофізичний, дизель-моторний, первіснообщинний, контрольно-вимірювальний, вищезазначений, трохи вище зазначений, військово-спортивний, військовозобов'язаний, воєнно-стратегічний, темно-вишневий, гіркувато-терпкий, червоногарячий, суспільно необхідний, вузькодіалектний, семиповерховий, 7-поверховий, віце-президентський, мовно-літературний, політико-економічний, північно-західний.

Назавжди, вплач, тим часом, потихеньку, по семеро, по-сьоме, по-господарськи, по-господарському, знадвору, нашвидкуруч, абияк, анітрохи, деінде, якнайкраще, напам'ять, один в один, будь-коли, сяк-так, всього-на-всього, далеко-далеко.

Наприкінці, проміж, із-за, з-проміж, у разі, під кінець, що ж до, немовбито, якби, отже ж, коли б, дарма що, у міру того як, та й, отожд-то, тим-то, тільки-но, тому-то, хоч би, якщо, цебто.

Аніскільки, давай-бо, якнайкращий, авжеж, так-от, веселий-таки, таки веселий, атож, абощо, наївся, котрийсь, неук, тільки що, що ж до, що то за, іди-но, іди ж но, бозна-як, хай співає, він же.

Немовля; нестямитися; не бачити; не здужати (не змогти); нездужати (хворіти); він постійно недоїдав; він щоранку не доїдав каші; неправда; не правда, а брехня; недописана картина; ще не дописана картина; картина не дописана; нічий; нізвідки; не п'ятий; не ти; незгода; не зовсім; не-Азія.

До побачення; будь ласка; до зустрічі; на добраніч; ку-ку; го-ов; ой; г-е-е-ей; ох; дзінь-дзілінь; ку-ку-рі-ку; ой матінко; гей ти; ох і зрадів; о, заходь; ах, не питай; ух; пхе; ет; ціп-ціп-ціп.

Автономна Республіка Крим, Корейська Народно-Демократична Республіка, Волинська область, Закарпаття, Збройні сили України, Тимчасовий уряд, Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Верховний суд України, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Львівський обласний відділ охорони здоров'я, Демократична партія України, кафедра української мови Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, Київський будинок мод, Бог, бог Перун, Син Божий, Новий рік, День Незалежності України, День учителя, Свято Перемоги, Конституція України, Акт проголошення незалежності України, Свят-вечір, Благовіщення.

Агентство Франс Пресс, фірма "Філко корпорейшн", журнал "Дзвін", Псалтир, аеропорт "Бориспіль", кемпінг "Чайка", Почаївська лавра, орден Пошани, орден "Мати-героїня", медаль "За бойові заслуги", автобус "Турист", вино "Перлина степу", "Перехресні стежки" Івана Франка, Харківський тракторний завод, Азовсталь, Українське інформаційне агентство, літак Ту-334, форд, антонівка, яблуна Білий налив.

Грінченків словник, грінченківський стиль, Грінченківський музей, Грінченківська премія, гордіїв вузол, гайморова порожнина, базедова хвороба, Андрієві зошити, Володимир Великий, Дюма Старший, Данило Галицький, Маріїн лист, Тичинине слово, авгієві стайні, прокрустове ложе, юдині срібняки, віттова хвороба, Ярослав Мудрий, Карл Сміливий, Богданові олівці.

ТЕКСТИ ДЛЯ ДИКТАНТІВ

У хаті Кобилянських не прививався великий достаток: батько мав незначну платню, на яку прогодувати велику родину, п'ятеро малолітніх дітей, було досить важко. Щоправда, допомагала продуктами бабуся, але їх ненадовго вистачало. Кожного літа, щоб зменшувати видатки, дітей возили до неї в Димку. Особливу радість ці поїздки приносили Ользі. Все їй було тут дорогим і милим: широкі поля, ліси на пагорбах і сільські діти, з якими щодня гралася на толоці. Час від часу і сама мандрувала ген, на край поля, до невеличкого гаю, де біг широкий ручай. Одного разу на півдорозі перервалися її мандрі. Почула за собою хлопчачий крик і гикання. Ольга оглянулася і побачила молоденьке лоша, яке мчало через поле просто на неї, і хлопців, що підганяли його криками і свистом. Сонце йшло на спочинок, кидаючи ласкаве світло на долину і перетворивши лоша на золотаву блискавку, яка от-от мала спалити її.

Лоша долетіло до Ольги і... зупинилось на мить. Одну-єдину мить! Але для дівчинки вистачило її, щоб зауважити, що це створіння – прекрасне! Викінчені лінії тулуба, нашорошені червонуватого кольору вушка, піднята напівзігнута в суглобі тоненька передня нога і це тремтіння на грані зупинки і бігу! Ольга завмерла, задерев'яніла від подиву, від світу, який відкрився на мить їй...

Лоша кинулося в бік лісу і зникло за деревами. Хлопці вже не могли його наздогнати. Якась сила потягла Ольгу слідом за ним. Вона йшла лісом все далі і далі, аж раптом почула веселе жебоніння лісового потічка.

Вона побачила лоша не зразу, кущі ліщини заважали, але воно ворухнулося, і перед її зором змигнув сонячний зайчик. Лоша пило воду. Час од часу воно піднімало голову, нашорошувало вуха, і тоді з його м'яких нервових губ зривалися перлини прозорої води.

Якась гаряча, непоборима сила зірвала Ольгу з місця, кинула вперед. Мить – і вона міцно вхопилась за сяючу гривку... (В.Врублевська).

(300 слів)

А вранці знову сліпучість, і білосніжність, і якийсь уже не страшний після ночі двигіт ударів по всім узбережжю. Б'є море, сяє

побережною смугою, дарма що світ сірий, сіється дощ. Ліс на гірських крутосхилах мокро чорніє, лише шапки гір, як марсіанські полюси, зверху до половини вкриті інеєм. Поміж каскадами підгірних будиночків, з-поміж весняної набухлості ще темних садків де-не-де пробивається рожеве клубовиння: мигдаль цвіте. Цвіте ранньо, аж ніби протисезонно.

Щоранку з далечі побережної з'являється він. Син чийсь. Хлопчик того віку, коли фантазія цвіте і берегові дітлахи почувають себе Магелланами. Десь аж з-під рибальського обр'ю, з-над сліпучої смуги прибою, як і вчора і позавчора, з'являється його темненька щуплява постать. Все виразніше проступає крізь мжичку, йде узбережжям, і мені одразу стає якимось тепліше, відрадніше на душі. Безлюдно, гори в пошматованім прядиві хмар, сиво й мокро вони обснували по схилах ліси, море жене й жене крутогриві вали, буйок, незникний ні в яку погоду, хилитається серед лиснючої гойдави бурунів, пірнає та виринає між ними самотній, а тут – так само самотній на всім узбережжі – з'являється хлопчик. Мабуть, син рибальський. В чорненькій курточці, з-під якої палає комір яскравого светра, в сірій каскетці, він неквапом завершує свій щоденний узбережний маршрут. В руці – школярський облуплений портфелік, що його юний господар тримає якимось ніби за вухо... На морі ні човника, ні суденця. Все в біляках воно, текуче, білогриве. Відкритість і непривіття простору. Досі нема рибальських суден, що нібито вже мали повернутися з Атлантики. А хлопчик є. Берегова далеч затуманена мгичкою, і з тої мгички щоденно, неминуче з'являється він (О.Гончар).

(247 слів)

Вже літо википіло, як вода в казані.

Зелень, що все літо насочувалася з нетрів землі в дерева та зело, тепер наче виціджувалась назад, у землю.

Сонце стояло тлустим і ледащило в небі. Навіть птиці більше ходили, ніж літали. А коли й злітали, то колували знічев'я, лінькувато, наче лише для того, щоб не забути льоту. Бо вони вже давно висиділи пташенят, навчили їх усьому, чому могли навчити, і в їхньому тілі облігся куняючий спокій та виколисуюча, плитка безцільність. Вони понуро походжали по вилинялих стернях,

зупиняючись лише біля тих зернин, які самі пнуться в очі, та й до того довго роздумували – клювати їх чи йти далі.

Старий клен на нашому подвір'ї, що все літо беріг під собою затінок, одного ранку, якось одразу, став прозоріший, і промені вже не ламались, пронизуючи його аж до землі. Листки безвільно поопускались, як долоні, що тягнулись комусь назустріч, але їм так і не подано руки.

Наша бабця все літо просиділи на ослоні під кленом, цілоденно ганяючи мух. А оце вже перейшли під вікно, на осоння, й не просили виламати їй гіллячку, щоб колошкати в'їдливу мушву. Від цієї переміни наше подвір'я стало наче й не нашим, почужішало й втратило затишок. Воно мені чомусь здавалося током, на якому ще вчора гула молотьба, а сьогодні лише бовваніють скирти соломи, копички трини та порожня барилка з-під води (В.Яворівський).

(215слів)

Вечір заколисав горлиць. Я теж утомлений.

Сиджу за столом і дивлюся на каштанове листя, сподоблене опадаючим цвітом. Коли відцвітає каштан, здається, свічки догорають, і з них скапує білий парафін на зелені підставки.

Віяло каштанового листа складається із семи різьблених листочків.

Сім кольорів має веселка.

Сім днів у тижні. Думай: котрий колір понеділка, котрий вівторок, котрий середи... Колись сторони світу визначали за кольорами: зелений або синій – то схід, червоний – південь, білий – захід, чорний – північ. Мій край називався Червоною Руссю, потім – Галичиною, нині – Західною Україною.

Веселка сім кольорів має, а я над містом рідко бачу веселку.

Каштановий лист має сім зубців. Чи то один листок? Чи то сім листків під веселкою зрослися до купи на однім черешку? Біда, що тиждень набагато швидше злітає, ніж листок. Скільки то вже листків-тижнів упало з дерева життя мого!

За три тижні в гнізді будуть потята-горличата. Як вони швидко ростуть! Кілька сухих гілочок під ними, а ростуть як з води! Чи не тому птахи співають хвалу деревові, що росте разом з пташками, і

гніздо пташине підноситься вище над землею – ближче до небес. Все прагне висоти... (С.Пушик).

(178 слів)

Від Троянівки до Чупахівського заводу – двадцять п'ять кілометрів дороги. Спочатку вона в'ється гребенем Баєвої гори, потім стікає в рівний, одноманітний, безлісий степ. Вгорі чисте, повесняному лунке небо; крикне ворон – і бринить його крик довго-довго, і не в силах загасити його степова безвість. Полетить угору, гойдається у сліпучих потоках сонця, в ніжній синяві крила мие, даленіє чорною цяточкою, доки й зовсім щезне. Зеленіє обабіч дороги перша ніжна весняна травичка, молодесенька, тендітна, ще не налита густим соком; дикі груші, що стоять на пагорбах, ще тільки брунькуються, ще не випустили своїх листочків, гілки їх чорні, ніби викувані із заліза. Але уже струмлять по них весняні соки, уже вирує приховане від людських очей життя. Степ у цю пору весь залитий сонцем, огорнутий голубими димками весняних випарів, привільний, широкий і безконечний, навіває на людину віковичне почуття ще більшої жадоби до життя. Розбуджена свіжим весняним повітрям, гіркуватим присмаком свіжозеленої землі, невтомним щебетанням жайворонка у високості, трубним криком журавлів, відчуває людина стремління пригорнути весь голубий світ; і вона робиться добрішою, відвертішою, співчутливішою, довірливішою, тому що є щось чарівне і до солодкого щему в серці хвилююче в природі цієї пори року, щось замріяно-величне в тій хитрій і непомірно тяжкій і складній роботі, яка відбувається приховано від людських очей, щось урочисте і разом з тим суворе, вічне, невпинне, могутнє, що примушує тебе подумати про вічність буття і замислитися, для чого ти живеш на світі і який слід розуму і рук своїх залишиш після себе на цій землі (Г.Тютюнник).

(238 слів)

Сонце схилилося на захід і не пекло вже так дошкульно, як раніше. Тихий вітер подихав із-за Баєвої гори, приносив із степу свіжий запах трав і денну прохолоду манилівського лісу, що зеленів на горбах. Сивий полин і листатий подорожник куцилися обабіч дороги, злегенька припорошені пилом. Зелені хліба котили хвилі з

горба на горб, з горба на горб, як море в легкий бриз. Незважаючи на малесенький вітерець, парило і робилося душно. Ластівки літали понад самою землею мовчки, без щебету; шуліка, розпластавши крила, висів непорушно у синім небі. Ластівка жадібно тяглася губами до зеленої травички і, нарешті, запаслася. Дорош сплигнув із сідла, розминаючи зомлілі від незвичної їзди ноги, пішов до могутнього береста, що ріс недалеко від лісу над дорогою, і, розстебнувши на грудях гімнастюрку, ліг на траву. Земля ніжно охолодила його розпалене тіло, він з приємністю відчував це і кілька раз вдихнув на повні груди пахуче лісове повітря. Ластівка паслася зовсім близько, і було виразно чути, як вона щипає траву. Тихий шум лісу, синява високого неба, запах зелених трав – все це зливалося з гомоном потривоженої крові і наповняло серце Дороша невтішним болем. І він відчував, що серце його там, у грудях кровоточить і пече, пече нестерпно. Він повернувся грудьми вниз, до землі, гадаючи, що так йому буде легше, і, поклавши голову на руки, закрив очі (Г.Тютюнник).

(212 слів)

Височенна, чотириярусна тайга, буйна й непролазна, як африканський праліс, стояла навколо зачарована. Не шелесне лист, не ворухнеться гілка. Сорокаметрові кедри, випередивши всіх у змаганні до сонця, вигнались рудими, голими стовбурами з долішнього хаосу геть, десь під небо і заступили його коронами. Там по них ходило сонце і пливли над ними білі хмари. Слідком за кедрами пнулися велетенські осики та інші листаті гіганти, що, будучи нижчі за кедри, творили другий ярус. Потім височенна ліщина колючого горіха, ялини, де-не-де берізки, берестина, черемха, перевиті ліанами дикого винограду та в'юнків, ішли вгору третім ярусом. А внизу – в четвертому ярусі – суцільний хаос. Місцями густа, мов щітка, звичайна ліщина, височенні трави і бур'яни. Повалені вздовж і впоперек дерева, мов велетні на полі бою, потрухлі і ще непотрухлі, одні з скрізними дірами-дупами, як жерла небувалих гармат, другі вивернуті з усією системою коріння, що тримали його руба, як стіни або як велетенські пригорщі зі стиснутими межи пальцями камінням і землею.

Внизу, по землі, слався мох, пообростав усе, що тільки можна. Внизу було півтемно і вогко. Лише де-не-де проривались яскраві сонячні пасма і стояли, як меч, уткнуті лезами в землю.

Нетрі. Несходимі, незміряні. Вони то спускалися схилом униз, то підіймалися знову вгору і так зі "становика" на "становик", з кряжа на кряж, як буйне рослинне море, розпливалися геть десь у безвість (Іван Багряний).

(212 слів)

Ще для когось пролетів, а комусь відсочився рік, і посивіла матір земля, мружачись під метелицями, вже думала про березень.

На Поділлі майже ніколи на Петра Вериги не розбиваються криги. У нас криги розбиває блакитний березень. Спочатку він парубкує по лісах – видовбує з-під снігу ще не розщібнуті підсніжники, потім розморожує сніг у березі, і коли вона блисне щасною сльозою, – йде на річки й озера. Тоді на прогнутих плесах починають світити вимоїни і прокидаються льодоколи – поведуть своїми срібними смичками, і вже тільки прислухайся – над берегами й за берегами здиблюється бентежний передзвін, а в берегах шипить, гуркоче, шаленіє крига й радісно зітхає вивільнена хвиля. Як їй любо після темені заграти сонцем та вдарити в бубни примкнутих човнів, щоб підскочили вони вгору, рвонути свої кайдани та згадати воленьку-волю, і купальські вечори, і сяйво юних очей із тих вечорів.

Пройшовся березень з підсніжником на шапці і над татарським бродом, і під його ходою вибухнули криги, зосліпу посунули одна на одну та на коріння яворове, на м'який з червонолозом берег, він закипів шумовинням, наостричився вирваним татарським зіллям, що ніжно запахло торішнім літом. А до гомону річки приєднується дитячий гомін, бо скресання криги завжди свято для дітвори і тривога для матерів: хоч скільки кажи, хоч скільки грози, а неодмінно ж якийсь отряха захоче прокататись на крижині (М.Стельмах).

(209 слів)

За татарським бродом коні топчуть яру руту й туман. За татарським бродом, на козачому, із сивого жита, з червоного маку викотився місяць, а біля козацької могили заскрипів, обертаючись

навколо свого короля, старий вітряк. У цьому році буде йому вдосталь роботи: намахатися крилами, нагуркочетися жорнами, навітається з людьми. Данилові аж запахло свіжим борошном, першим разовим хлібом, який старі хлібороби не крають ножем, а розламують руками.

Як він любив цю переджнив'яну і жнив'яну пору, коли після всіх тривог тиха містерія нив ставала радістю душі, коли, дивлячись на схилений колос, ясніли людські думи і щось добре шептали вуста.

Над степом зависла розімліла теплінь. Бреде в ній Данило Бондаренко, а обабіч сиве жито й червона пшениця шепочуть свою колискову. І вся земля, росяніючи, тепер здається колискою, колискою життя, надій. То нічого, що будень молотить його ціпами практицизму, щодня обвалюється великими й дрібними турботами, щодня ставить віч-на-віч не тільки з правдою, а й з гріхоплутством, Данило має в душі велику віру, а в очах оте, що одні звать наївністю, другі – поезією. Та, зрештою, хіба оце похилене жито, оця червона пшениця, оце чорноките просо не поезія? Не тільки той поет, що засіває віршами папір, але й той, що має в душі радощі й тривогу хлібороба, радощі й тривогу людини (М.Стельмах).

(204 слова)

Після довгого літнього дня, коли сонце сідає, а розпечена земля поволі скидає з себе золоті шати, коли на бліде, втомлене днем небо з'являються крадькома несміливі зорі, в останньому промінні сонця справляє грища мушва, а дивно м'яке, злото-рожеве повітря приймає віддаль бузкові тони і робить простори ще ширшими і ще глибшими, – Маланка з Гафійкою волочать курною дорогою утому тіла й приємне почуття скінченого дня. Вони несуть додому спечене, як і земля, тіло, а в складках одежі пахощі стиглого колоса. Не розмовляють. Йдуть мовчки, помахуючи серпами. Розігнута врешті спина, пущена вільно рука, ще злегка тремтяча від цілоденного напруження, м'який пил під ногами замість стерні здаються тепер щастям. А вдома чекає спочинок і сон, короткий, як літня ніч, але солодкий, як холодний лист до рани. Коли б швидше додому... Не вечеряти, не сидіти, не розмовляти, а впасти на лаву, як камінь у воду, – і вмити склепити очі.

Сонна, напівпритомна, Маланка розкладає в печі вогонь і приставляє окріп, щоб зготувати Андрієві вечерю. Вогонь палає і

гуготить, а вона заплющує очі, хитається, і їй здається, що то шумить колосом нива і серп черкає по стеблу. Ой, як душно, як сонце пряжить. Ба ні, таж вогонь пече, бо близько стала. Ось вона нажала сніп і крутить перевесло... так болить спина, трудно зігнутись. Ага! То вона тісто місить на галушки. Жни, Гафійко, жни... трудно, серце, заробляти, за дванадцятий сніп жавши, а треба. Що, пучку врізала, сичиш із болю? Ай, ні, таж то окріп збігає (М.Коцюбинський).

(237 слів)

Була чудова майова ніч. В вуличці було темно, аж чорно. Крізь чорну баню верховіття де-не-де продерся срібний промінь місяця і ліг на чорну землю срібною плямою. Вийшовши з вулички, Гнат наче впірнув у море білого світла. Те біле, трохи блакитне світло тихо лилось згори, а зачарована земля неначе купалась в фантастичному сяйві. Гнат подався до ставка й сів під вербою на росяній траві. Він глянув на ставок і не впізнав його. Ні, то не ставок, то друге небо з місяцем, з зорями. Дві блакитні бані зіллялись в одну величезну кулю, оперезану чудовим поясом темно-зелених дерев, білих хат, чорних тинів. Одна хата догори стріхою, друга – униз, одно дерево догори віттям, друге – униз. Два місяці неначе осміхаються один до одного. Зорі тихо тремтять вгорі і долі... А в садках солодко дрімають окутані місячним сяйвом стрункі тополі, широковіті липи, крислаті яблуні, і лише інколи, немов крізь сон, тихесенько зітхне деревина молодим листом. По сріблястій землі лягли довгі чорні тіні... Тихо. І земля, і вода, і повітря – все послухало. Однак та нічна тиша повна всякими згуками. Разно цокотять жаби по тім боці ставка. Тьохкає, аж розлягається, в садку соловейко. Десть далеко в селі гавкають собаки... На леваді форкає коняка і брязкає залізним путом... (М.Коцюбинський).

(199 слів)

Дмитрику, Ти пишеш про Лесю Українку, про її "Лісову пісню". Про все це я міг би багато провадити... А драми її я люблю. "Лісова пісня" – не найкраща, звичайно. Вона тільки найніжніша, найтонша, але – не найглибша... А смисл "Лісової пісні" – такий, як ти і пишеш. Є така приказка: краще синиця в жмені, аніж журавель у небі. На жаль, є. Мені такі приказки вкрай не подобаються: журавель у небі –

прегарний. Є ще така приказка: дурний думкою багатіє. Вкрай гидка приказка, такі дурні, що багатіють думкою, – літають перші в космос, пускаються з Магелланом довкола світу, йдуть на багаття з Джордано Бруно. Отож: Мавка – для дурних, Килина – для "розумних". Бо Мавка – це мрія, це коротке сонце в сірому житті, Мавка – це свято, Великдень душі. А Килина – це сірі будні, це сало з часником, це повна макітра вареників і жодної зірки над головою. "Життя" любить Килин, а Мавок убиває. Бо Мавка за день проживає більше, як Килина за 100 років. Бо Мавка – це обрій, світанок, а Килина – як пшоно, висипане курям під ноги. Життя більшості людей – це одна опасиста Килина (пудів на 7 вагою), а Мавка їм ненависна, бо все зове до чогось непевного, нездійсненого, завжди ошукає, залишить у дурнях. А дурнями не бояться бути лише мудрі. Дурні ж хочуть бути мудрими – тому й тримаються за Килину, як чорт за грішного душу. Одне слово, драма-феєрія Лесі – це драма людського життя: трагедія журавля в небі і гопака свиней на оборі. ...Уся література – це оповідь про трагедію. Трагедію життя, яку література вчить не відчувати як трагедію (В.Стус).

(249 слів)